

Globální potravinová bezpečnost:

Bilance čtyř let od vypuknutí „potravinové krize“

Nora McKeon

Berlín, říjen 2011

Publikace Globální potravinová bezpečnost se zabývá vývojem tohoto konceptu od poloviny minulého století až doposud. Popisuje roli organizací a institucí, které vznikly za účelem řešit problémy spojené s potravinovými krizemi a jejichž cílem bylo odstraňování hladu, ale i roli, kterou v procesu prosazování konceptu potravinové bezpečnosti hraje občanská společnost. Publikace zároveň vysvětluje, jaké se v této oblasti střetávají zájmy, především ty politické a ekonomické, a jaká řešení byla postupně pokládána na stůl.

Dále popisuje rostoucí postavení Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost CFS, který má potenciál stát se hlavní inkluzivní platformou pro oblast potravinové bezpečnosti, jasně začleněnou do systému OSN, s posláním založeným na obraně práva na potraviny. CFS by se měl postupně vyvinout do podoby fóra, jehož směrnice budou základem fungování všech ostatních aktérů v oblasti potravinové bezpečnosti a které přijme jasný a účinný Globální strategický rámec pro potravinovou bezpečnost a výživu. To je součástí stále silnějšího volání po tvorbě vymahatelných pravidel regulující činnosti s negativními dopady právě na potravinovou bezpečnost nejchudších obyvatel planety.

Tato publikace zároveň dokládá, jak důležitá je účast nestátních aktérů a organizací občanské společnosti při politickém dialogu nebo při tvorbě nových politických pravidel a jakým směrem se ubírá myšlení západoevropských organizací. Ty sice často přicházejí s radikálnějšími požadavky, ale mají již dávno jisté své místo při jakémkoliv vyjednávání, což dokazuje i jejich bezprecedentní účast právě při reformě CFS.

Nora McKeon

Odbornice na problematiku potravinové bezpečnosti. Studovala historii na Harvardu a Sorbonně, pracovala v Organizaci OSN pro výživu a zemědělství FAO a dnes spolupracuje s italskou neziskovou organizací Terra Nuova. Dále vyučuje a věnuje se výzkumu potravinové bezpečnosti, spolupracuje s evropskými a africkými sdruženími drobných farmářů. Účastnila se jednání o reformě Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost (CFS) a publikuje studie zabývající se udržitelnou lokální produkcí, lokálními potravinovými systémy nebo vztahy mezi institucemi OSN a občanskou společností.

Použité zkratky

AGRA Aliance pro zelenou revoluci v Africe
CFA Komplexní akční rámec pro potravinovou bezpečnost
CFS Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost
CGIAR Poradní skupina pro mezinárodní zemědělský výzkum
FAO Organizace pro výživu a zemědělství
GAFSP Globální program pro bezpečnost potravin a zemědělství
GATT Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GPAFS Globální partnerství pro zemědělství a potravinovou bezpečnost
GSF Globální strategický rámec
HLPE Vysoký panel expertů na potravinovou bezpečnost a výživu
HLTF Speciální skupina OSN pro řešení potravinových krizí
IAASTD Mezinárodní panel pro hodnocení zemědělských technologií a vědy pro rozvoj
IFAD Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj
IPC Plánovací výbor pro potravinovou suverenitu
OECD Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
RAI Principy odpovědných investic do zemědělství
SAPs Programy strukturálního přizpůsobení
SNC Stálý výbor OSN pro výživu
UNCTAD Konference OSN o obchodu a rozvoji
UNEP Program OSN pro životní prostředí
WFP Světový potravinový program
WTO Světová obchodní organizace

Globální potravinová bezpečnost: Bilance čtyř let od vypuknutí „potravinové krize“

Nora McKeon

1. Příležitost ke změně

Potraviny představují nezákladnější ze všech lidských potřeb a různé formy kolektivní potravinové bezpečnosti existují od samotného vzniku lidské společnosti. Neschopnost ji zajistit nevyhnutelně vede k sociálním otřesům. Nepokoje, které koncem roku 2007 vypukly ve městech na celém světě, jsou připomínkou hladových davů ohrožujících život římského císaře Claudia v roce 51 n.l. a chlebových bouří, které roku 1789 přispěly k vypuknutí Velké francouzské revoluce. Dějiny a selský rozum nám napovídají, že fungující potravinový systém představuje neodmyslitelnou součást stabilního hospodářství a společnosti schopné vlastní reprodukce. Zajištění potravin však představuje v globalizovaném světě čím dále obtížnější úkol, protože zahrnuje více úrovní rozhodování. Na schopnost jednotlivých domácností zajistit přiměřený přísun potravin pro své členy má vliv jak místní, tak i globální vývoj. Dokonce i národní státy čím dále více ztrácejí kontrolu nad faktory ovlivňujícími potravinovou bezpečnost jejich obyvatelstva. Škála nepředvídatelných okolností, které ovlivňují produkci potravin, se rozšířila a zahrnuje v současnosti jak zásahy vyšší moci (jakými jsou například sucha nebo kobyvky, jejichž popis se objevuje už v nejstarších dochovaných příbězích), tak i politické či vojenské státní převraty nebo neviditelné vlivy globalizovaných ekonomických sil.

Zajištění potravinové bezpečnosti se tím pádem stává čím dále složitější otázkou. Po většinu 20. století se tato problematika zaměřovala převážně na oblast zemědělské produkce. V současnosti jsou jako stejně důležité chápány také otázky dostupnosti a ekologie. Je třeba brát v úvahu nejenom produkci potravin, ale i jejich zpracování, distribuci a spotřebu. Globální kontrola potravinové bezpečnosti se vyvinula v komplexní síť často se překrývajících či přímo protikladných formálních politik a regulací, které jsou dále komplikovány nepsanými pravidly a postupy nepodléhajícími politickému dohledu.

Kontrola potravinové bezpečnosti je velmi ožehavá záležitost. Není náhodou, že se při jednání Světové obchodní organizace (WTO) v rámci kola v Dauhá zemědělství stalo největší překážkou v dosažení dohody. Rozhodnutí ovlivňující potravinovou bezpečnost obyvatelstva konkrétní země zahrnují mnoho společenských sil: stát, podniky i občanskou společnost. Výstup jednání je proto ovlivněn vzájemnými silovými vztahy mezi těmito skupinami a mírou státních zásahů ve prospěch obecného zájmu. Silové vztahy jsou však často velmi nevyvážené a vládní zásahy nedostatečné.¹

Dosažení lepší globální kontroly v otázkách potravinové bezpečnosti není v žádném případě jednoduché. Je však nejvyšší čas se o to pokusit. V posledních třech letech odhalila série vzájemně souvisejících krizí systémové chyby stávajícího světového potravinového systému a upozornila na tendenci, kdy prospěch z něj plyne malé skupině ekonomicky privilegovaných aktérů a jejich politickým spojenců. Tyto krize zároveň představují politickou příležitost k zásadní reformě světové kontroly potravinové bezpečnosti. Podívejme se tedy na některé argumenty hovořící ve prospěch zásadní a reálné změny.

Lépe pochopit, kdo jsou hladovějící lidé z jihu

Navzdory neo-malthusiánským předpovědím se celosvětová produkce v posledních 40 letech zvýšila a držela krok s nárůstem populace.² I přes stále silnou pozici proudu zaměřeného na produkci je čím dále patrnější, že problém není až tak technického rázu – tedy jak produkovat více – ale spíše politický – tedy jak zajistit, aby byl dostatek potravin k dispozici těm, kdo je potřebuje. Navíc máme jasněji v otázce toho, kdo jsou tito nejpotřebnější: Většinu hladem trpících osob tvoří chudí rolníci z venkovských oblastí.³ Toto zjištění narušilo tradovaný mýtus, že mezi zájmy producentů a spotřebitelů leží propast. Boj s hladem v rozvojových zemích musí proto začít tím, že budeme podporovat schopnost drobných producentů potravin nasycit své vlastní rodiny.

Sever není z obliga

Ve stejnou chvíli narůstá problém obezity a nebezpečných potravin, což poutá pozornost veřejného mínění a rozhodujících činitelů ke skutečnosti, že problémy potravinového systému existují na severu i na jihu. V celosvětovém měřítku trpí více lidí nadváhou a obezitou než hladem: diabetes druhého typu ročně stojí životy přibližně 3,8 milionu osob.⁴ Nemoc šílených krav ve Velké Británii,

¹ Viz Lang et al (2009: 9, 23). Aby to nebylo příliš jednoduché, „objektivní“ věda a odborníci často nejsou nestranní.

² FAO (2002).

³ Nedávná a dobře dokumentovaná debata viz IFAD (2010).

⁴ Lang et.al.(2009: 112), Nestlé (2007: 7). Diabetes typu 2 je v USA 6. nejčastější příčinou úmrtí, přičemž touto chorobou je zasaženo 8 % populace.

salmonela v amerických vejcích a belgická kuřata obsahující dioxin – to jsou jen některé z nedávných příkladů potravinových rizik prokazujících nedostatečně a nevhodně regulovanou průmyslovou produkci a zpracování potravin na severu.

Změna klimatu, energie a zábory půdy

Potravinová krize však není osamocená. Změna klimatu a energetická krize ukázaly, že systém produkce potravin založený na intenzivním využití ropných produktů a chemikálií není udržitelný. Podle nedávno vydaných publikací Programu OSN pro životní prostředí (UNEP)⁵ je model konvenčního zemědělství, štedře dotovaný ze strany Společné zemědělské politiky EU a amerického zákona o zemědělství (US Farm Bill), zdrojem 14 % celkových ročních emisí skleníkových plynů. Je to především kvůli využívání dusíkatých hnojiv vyráběných z ropy. UNEP navzdory tomu tvrdí, že zemědělský sektor by do roku 2030 mohl dosáhnout téměř úplné uhlíkové neutrality a zároveň produkovat dostatek potravy pro rostoucí populaci, a to tehdy, pokud by došlo k širokému využití lokálních agroekologických systémů, omezujících vznik emisí. Kromě toho je celý globalizovaný distribuční proces potravin závislý na snižování nákladů na energie a ropu nutné k přesunům potravin po celém světě. Dále jsou tu aktivity označované jako „zábory půdy – land grabbing“ měnící velké plochy půdy na produkční oblasti plodin následně využívaných k výrobě biopaliv či potravin, které jsou ve finále exportovány do bohatých zemí. V průběhu tohoto procesu dochází často k vytlačování místních producentů a pastevců.⁶

Kolísání cen potravin – přetrvávající jev

V průběhu roku 2008 mnozí předvíдали, že se výkyvy cen potravin prostě časem obrousí a zmizí z hlavních novinových titulků. Nyní je však jasné, že volatilita cen tu s námi bude i v nejbližší budoucnosti. Ceny všech významných komodit se koncem roku 2010 vyšplhaly extrémně vysoko, přičemž cenový index potravin FAO vydaný v lednu 2011 dosáhl nejvyšších historických hodnot (jak v reálných, tak v nominálních hodnotách) od počátku své existence v roce 1990.⁷ Světová banka navíc předpokládá nejméně dalších pět let cenové nestability.⁸ Role, kterou v cenové volatilitě sehrály finanční spekulace s potravinovými komoditami, tak ukázala, že stávající regulační mechanismy jsou neuspokojivé, pokud vůbec existují. Důsledky kolísání cen budou i nadále zdrojem sociálních nepokojů na celém světě, což ostatně ukázaly hladové bouře, které v září 2010 propukly například v Mosambiku.

V průběhu finanční krize se vlády při záchraně bank a finančních institucí prohrěšily proti tradičním politickým poučkám. Lze se tudíž domnívat, že takovéto výjimky ze zásad neoliberalismu se mohou dostat na pořad dne i v oblasti potravin – stačí, aby bylo v sázce dostatečně mnoho. Nedostatek potravin byl jedním z faktorů, které vyvolaly lidová povstání v severní Africe. Jak zdůraznil francouzský prezident Sarkozy během francouzského předsednictví skupin G20 a G8 v roce 2011, k tomuto vývoji nemůže zůstat netečná žádná vláda.⁹ Nyní se k tomu proto naskýtá příležitost.

2. Kde jsme a jak jsme se tam dostali?

Při úvahách o reformě celosvětové kontroly potravinového systému může být užitečné si projít zkušenosti získané v posledních třech desetiletích.¹⁰ V tomto ohledu stojí za to sledovat vývoj tří výrazně vzájemně provázaných faktorů: **institucí**, v nichž probíhá rozhodování na globální úrovni; **paradigmat**, z nichž vycházejí strategie a konkrétní akce a **aktérů** (potažmo jejich zájmů) hrajících významnou roli v otázce kontroly systému. Náš přehled můžeme začít v polovině 20. století, protože až do té doby byla potravinová politika v kompetenci institucí převážně na národní či lokální úrovni.¹¹

40. a 50. léta: Nová multilaterální architektura a bezbřehá víra ve vědu a techniku

Z institucionálního hlediska byl zlomem rok 1944, kdy došlo v rámci vznikající OSN k vytvoření Organizace pro výživu a zemědělství (FAO). Zakládající členové FAO měli za společný cíl boj proti hladu, nebylo však možné nalézt shodu ohledně role mezinárodních institucí hlavně v oblasti, kde se potravinová bezpečnost střetala s obchodními zájmy, považovanými za „národní zájmy“.¹² Zvláště zajímavý byl osud navrhované Světové rady pro potraviny (World Food Board). První generální ředitel FAO, Lord Boyd Orr, tento mechanismus upřednostňoval jako prostředek k dosažení některých cílů v oblasti potravinové bezpečnosti, které ještě stále po-

⁵ UNEP (2010). Viz rovněž UNCTAD (2010) a FAO (2011).

⁶ Z bohaté literatury viz např. De Schutter (2009a a 2011), GRAIN (2008b), Journal of Peasant Studies (2010).

⁷ FAO (2011a).

⁸ Guardian, 25. října 2010. <http://www.guardian.co.uk/environment/2010/oct/25/impending-global-food-crisis>. Staženo 6. března 2011.

⁹ Úřad prezidenta Francouzské republiky (2011). <http://www.elysee.fr/president>. Staženo 6. března 2011.

¹⁰ Historické přehledy s poněkud jiným úhlem pohledu viz ETC (2009b: 3-6) a Lang et.al. (2009: 27-42).

¹¹ I když problém koexistence široce rozšířené podvýživy a globální nadprodukce potravin se věnovaly již debaty v předválečné Společnosti národů. McKeon (2009a:17).

¹² Viz McKeon (2009a: 17-18), FAO (1970: 11), Gustafson a Markie (2009: 181).

važujeme za klíčové: stabilizaci světových cen zemědělských produktů, management mezinárodních zásob obilovin, spolupráci s organizacemi odpovědnými za mezinárodní obchodní politiku a poskytování zemědělských půjček. To mělo zajistit, že přijatá opatření budou v souladu se světovou potravinovou bezpečností. Světová rada pro potraviny se ale nikdy nedostala ani na startovní čáru, a to proto, že se stavěla proti obchodu s obilím, který měl zastánce v některých mocných vládách. FAO byla následně zatlačena do úzce technické role a Boyd Orr rezignoval. Jeho slova na rozloučenou, že: „potraviny jsou víc, než pouhá komodita“ a „svět potřebuje potravinovou politiku založenou na potřebách lidí“ neztratila však ani za 60 let nic ze své platnosti.¹³

K problému boje s hladem se v poválečném období přistupovalo především z hlediska toho, jak díky vědě a technice vypěstovat více potravin.¹⁴ Byla to doba, kdy americký prezident Truman ve svém inauguračním projevu řekl, že: „Klíčem k prosperitě a míru je co největší rozvoj produkce. A klíčem k větší produkci je širší a důslednější aplikace moderního vědeckého a technického poznání.“ Aktéry v této době byly především vlády, přičemž dominantní roli hrál sever, neboť jih ještě setrval pod koloniální nadvládou. Byla široce uznávána role státu při stabilizaci cen potravin a zajištění potravin prostřednictvím mechanismů jako byly například rady pro komodity. V počátcích tzv. zelené revoluce představovali obchodníci s komoditami silnou lobbyistickou skupinu. Významnou roli hráli také vědci a na scénu začaly vstupovat nadace.¹⁵

60. a 70. léta: Tváří v tvář celosvětové krizi se potravinová správa rozpadá

V důsledku osamostatnění bývalých kolonií došlo počátkem 60. let k narušení rovnováhy sil v OSN. Skupina rozvojových zemí označovaná jako G77, vytvořená v roce 1964, preferovala více rovnostářské pojetí Nového mezinárodního hospodářského uspořádání (New International Economic Order) s ústřední pozicí dvou nových významných institucí: Konference OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) a Střediska OSN pro nadnárodní korporace (UN Center on Transnational Corporations).¹⁶ Rozvojové země přikládaly FAO velký význam: jako nástroji, který by jim mohl pomoci zhodnotit jejich zemědělské komodity a dosáhnout potravinové bezpečnosti. Země Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj OECD na celosvětovou potravinovou krizi v polovině 70. let ale zareagovaly opačně a zbavily FAO mnoha pravomocí, které tato organizace vykonávala jako svého druhu „ministerstvo zemědělství“ OSN.¹⁷ Ustavení Poradní skupiny pro mezinárodní zemědělský výzkum (CGIAR) v roce 1971 v rámci Světové banky tak vedlo k vynětí vědy ze systému OSN. Světová potravinová konference OSN konaná v roce 1974 přišla s návrhem na vytvoření zásadní organizace – Světové potravinové rady – která byla sice od počátku odsouzena k nezdaru,¹⁸ ale i tak narušila normotvornou sílu FAO. Financování zemědělství bylo pak také vyčleněno z FAO a svěřeno nově vytvořenému Mezinárodnímu fondu pro zemědělský rozvoj (IFAD). Nakonec došlo i ke vzniku samostatného Světového potravinového programu (WFP), který měl reagovat akutní potravinové krizi (což představovala hlavně pro USA strategickou oblast vzhledem velkému množství nadprodukce) a jeho ustavení jako nezávislé agentury OSN.

Poválečným optimismem otrásl hladomor v 70. letech a nárůst cen ropy. Rostoucí skupina neoliberalů využila této příležitosti k prohlášení, že světový potravinový systém je nadměrně závislý na dotacích a státech, přičemž jedinou správnou cestou byla podle nich liberalizace trhu. Ve stejné době dosáhlo svého vrcholu paradigma tzv. zelené revoluce. V oblasti kontroly potravinového systému byly i nadále hlavními aktéry vlády, ale začala být patrná vzájemná opozice skupin OECD a G77. Na národní úrovni státy stále hrály stále nezanedbatelnou roli v oblasti regulace a podpory zemědělství, hlavně prostřednictvím takových mechanismů jako je vytváření potravinových zásob, management dodávek potravin a nejrůznějších dotací.¹⁹ Na světové scéně však posilovaly svou pozici obchodní zájmy. Agrobiznys profitoval z nových osiv vyšlechtěných během zelené revoluce a také z příjmů s nimi souvisejících, především díky „pokrokům“ v ochraně práv duševního vlastnictví, které tyto společnosti prosazovaly.²⁰

1980 – 2005: Triumf globalizace a volného trhu ... a vznik alternativ

Na počátku 80. let dominovaly světové kontroly potravinového systému mezinárodní finanční instituce. Zemím sužovaným dluhy byly Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem (MMF) vnuceny režimy strukturálních programů (SAPs), které drasticky omezovaly manévrovací prostor národních vlád. V jejich důsledku se také otevřely trhy rozvojových zemí a došlo k zásadnímu

¹³ McKeon (2009a, 192), Cépède (1984).

¹⁴ Lang et.al (2009 : 27-29).

¹⁵ Partnerství Norman Borlaug a Rockefeller Foundation bylo zahájeno v roce 1944.

¹⁶ Vznikla v roce 1974 a byla zrušena v roce 1992 na nátlak USA a lobbyistických organizací jako např. Mezinárodní obchodní komora.

¹⁷ ETC (2009b).

¹⁸ Zrušena byla v roce 1993.

¹⁹ Poměr městského a venkovského obyvatelstva (a to stejně tehdy jako nyní) tlačil vlády rozvojových zemí k upřednostňování levných potravin pro hůře ovladatelné městské obyvatele nad zájmy venkovských producentů.

²⁰ Mezinárodní Unie na ochranu práv k novým odrudám rostlin vstoupila v platnost v roce 1968. Viz Tansey a Rajotte (2008: 32-34).

omezení státní podpory a regulace zemědělství. Ustavení WTO (1995) a rozvoj celosvětové regulace obchodu dokonaly zbytek.²¹ Důsledkem tohoto vývoje bylo omezení prostoru pro „měkkou“ politiku v rámci systému OSN, jehož zaměření se orientovalo spíše na ochranu lidských práv a veřejných statků než na finance a obchod. Ve stejném období se znásobil počet debatních fór zaměřených na potravinovou bezpečnost, a to jak v rámci OSN,²² tak i mimo ni. Skupina G7/8 se tehdy stala silnou a exkluzivní alternativou pro řešení světových problémů, kterou její zastánci preferovali jako efektivnější náhradu těžkopádné a do neustálých diskusí ponořené OSN.

Institucionalizace programů strukturálního přizpůsobení a volného obchodu šla ruku v ruce s neoliberální tezí, že ekonomický růst a globální integrace trhů představují neomylný recept na řešení všech problémů světa, včetně nedostatků v oblasti potravinové bezpečnosti. Navzdory deklaracím Světových potravinových summitů v roce 1996 a 2002²³ se tak problém vymýcení hladu dostal na nižší úroveň jako jeden ze specifických rozvojových cílů. Zároveň dominantní pozici získalo paradigma zaměřené na růst produkce. To se především vezlo na vlně rychlého růstu korporátního vlastnictví i koncentrace v rámci potravinového systému, což vedlo k neúměrně velkému vlivu korporací na světovou potravinovou politiku.²⁴

Zároveň však docházelo k postupnému zpochybňování udržitelnosti průmyslového zemědělství. Čím dále evidentnější byly i negativní důsledky strukturálních programů na problém chudoby a hladu. Od poloviny 90. let začíná vznikat mnoho alternativ vůči neoliberálnímu, na produkci zaměřenému schématu. Aktéři z řad občanské společnosti, kteří se poprvé objevili v aréně globální kontroly potravinové bezpečnosti, začali klást důraz na právo na potraviny, potravinovou suverenitu a agroekologii. Největší politickou váhu mezi nimi získala venkovská sociální hnutí vzniklá jako reakce na devastující dopady neoliberálního přístupu na zemědělskou produkci a obživu ve venkovských oblastech.²⁵ Rozhodnutí o vytvoření organizace La Via Campesina bylo přijato v roce 1993 v důsledku uruguayského kola GATT (Všeobecná dohoda o clech a obchodu, předchůdce WTO). Její zakladatelé si uvědomili, že „zemědělská politika bude od nyní stanovována na globální úrovni a pro drobné farmáře je proto zásadní moci na této úrovni bránit své zájmy.“²⁶ Z podobných důvodů došlo v roce 2000 k vytvoření regionální Sítě západoafrických rolníků a zemědělských producentů (ROPPA). K obdobnému vývoji došlo rovněž v dalších oblastech, a to jak na globálním jihu tak i na severu.²⁷

Občanská fóra konaná paralelně ke dvěma Světovým potravinovým summitům svolaným FAO v letech 1996 a 2002 představovala silný impuls pro vytváření globálních sítí venkovských sociálních hnutí. Organizátoři těchto fór, na rozdíl od setkání pod taktovkou neziskových organizací doprovázejících summitů OSN, záměrně učinili všechno proto, aby zajistili, že drobní producenti potravin a domorodí obyvatelé budou ve většině, a to prostřednictvím systému kvót pro delegáty i mobilizací zdrojů na pokrytí jejich cestovních nákladů. Princip potravinové suverenity byl představen na fóru Via Campesina v roce 1996. V roce 2002 se z něj pak stalo i hlavní heslo tohoto uskupení. Fórum pověřilo vzniklou síť – Plánovací výbor pro potravinovou suverenitu (IPC),²⁸ aby se zabývala realizací Akčního programu. Tento program byl založen na čtyřech pilířích: právu na potraviny a potravinové suverenitě, posílení role agroekologických rodinných farem, obraně přístupu lidí k přírodním zdrojům a jejich kontrole a obchodu. O pět let později, v únoru 2007, se na významném celosvětovém setkání zaměřeném na potravinovou suverenitu konaném v Mali sešlo více než 500 delegátů lokálních hnutí ze všech regionů, což vedlo k lepšímu pochopení pojmu potravinové suverenity.²⁹

²¹ Ohledně dopadů regulace obchodu viz mj. Weis (2007: 128-160), FAO (2006:75-76), Third World Network (2006). Stojí za zmínku, že zahrnutí zemědělství do Uruguayského kola obchodních jednání bylo výsledkem tlaku několika zemí majících v této oblasti silnou komparativní výhodu, a to včetně některých rozvíjejících se ekonomik jako např. Brazílie. Negativními dopady strukturálních programů na chudobu a potravinovou bezpečnost se zabývá obsáhlá literatura a skutečnost uznává dokonce i Světová banka (Světová banka, 2007a:67).

²² Např. množství dohod vycházejících z konference v Riu v roce 1992.

²³ Prosadit „vymýcení hladu“ jako první z Rozvojových cílů tisíciletí se podařilo jen díky soustředěnému úsilí FAO.

²⁴ Smlouva TRIPS, přijatá v roce 1994, tvoří součást Marakéšské dohody, již byla ustavena WTO. Představuje klíčový faktor v oblasti stimulace koncentrace korporací a kontroly nad potravinovým systémem. Byla prosazena USA pod tlakem skupiny velkých korporátních lobbyistů a navzdory přání rozvojových zemí. Roffe (2008: 50-51). Ohledně koncentrace korporací a jejího dopadu viz ETC (2008), McMichael (2005), MacMillan (2005), Clapp a Fuchs (2009).

²⁵ McKeon et al. (2004:14), McKeon (2011b).

²⁶ Rozhovory s vedoucími představiteli VC, dle McKeon a Kalafatic (2009: 3). Ohledně Via Campesina viz Desmarais (2007) a www.viacampesina.org.

²⁷ Edelman (2003).

²⁸ IPC je autonomní samosprávná globální síť cca 45 lidových hnutí a nevládních organizací spolupracujících nejméně s 800 dalšími organizacemi na celém světě. Jeho členové se dají rozdělit dle několika hledisek: základního (organizace zastupující drobné farmáře, rybáře, pastevce, domorodce, zemědělské pracovníky), regionálního a tematického (nevládní organizace se specifickými zkušenostmi v některé z prioritních oblastí). Postrádá centralizovanou strukturu a netvrdí, že zastupuje své členy. Jde spíše o prostor pro organizace zastupující občanskou společnost podporující agendu potravinové suverenity přijatou na fóru v roce 2002.

²⁹ Ohledně konference v Nyéleni viz www.nyeleni.org, Mulvany (2007), McKeon(2009a:90-91), Pimbert (2009).

Šest pilířů potravinové suverenity³⁰

V centru pozornosti jsou potraviny pro lidi - cílem zemědělských, chovatelských a rybolovných politik se stává naplňování práva na potraviny a je odmítnuta premisa, že potraviny jsou jen jednou z mnoha komodit či složek mezinárodního agrobiznisu.

Oceňování těch, kdo vyrábějí potraviny a respekt k jejich právům; *odmítnutí* politik a programů, které producenty znevýhodňují, ohrožují jejich obživu nebo je přímo likvidují.

Přesun potravinových systémů na lokální úroveň, kde se vzájemně přibližují producenti potravin a jejich konzumenti; *odmítnutí* takových rozhodovacích struktur mezinárodního obchodu, které podporují nerovnost a posilují neodpovědné korporátní chování.

Lokální kontrola nad půdou, pastvinami, vodními zdroji, osivy, hospodářskými zvířaty a populacemi ryb; *odmítnutí* privatizace přírodních zdrojů prostřednictvím zákonů, komerčních smluv a režimů ochrany práv duševního vlastnictví.

Důraz na znalosti a dovednosti uchovávací, rozvíjející a řídicí místní systémy produkce potravin a sklizně; *odmítnutí* technologií, které je narušují, ohrožují či kontaminují – např. genetické inženýrství.

Respekt přírody v rámci rozmanitých agroekologických produkčních a sklizňových postupů, které maximalizují funkce ekosystémů a zlepšují odolnost i schopnost adaptaci s ohledem na probíhající změny klimatu; *odmítnutí* energeticky náročných průmyslových metod poškozujících životní prostředí a přispívajících ke globálnímu oteplování.

Venkovská hnutí se soustředila právě kolem FAO, protože cítila, že tato organizace představuje politicky zajímavé mezivládní politické fórum a alternativu brettonwoodských institucí nebo WTO. Důvodů pro to bylo několik: představovala demokratičtější řízení s univerzálním členstvím a přijímání rozhodnutí na principu jedna země – jeden hlas; měla zvláštní zaměření na potraviny a zemědělství; zvolila si poslání vymýtít hlad a dostala mandát zahrnující silnou normotvornou roli; poskytovala relativní otevřenost umožňující spolupráci s občanskou společností a sdruženími obyvatel venkova. Plánovací výbor pro potravinovou suverenitu (IPC) se pro testování této hypotézy ukázal jako vhodný nástroj. Na rozdíl od většiny mechanismů občanské společnosti vytvořených k tomu, aby zajistily interakci s globálními politickými fóry, se v tomto uskupení cítila občanská hnutí jako doma. Jako organizace hluboce zakořeněná ve venkovských a komunitních hnutích všech regionů v sobě IPC spojil politickou legitimitu a schopnost mobilizace lidových organizací s analytickými dovednostmi a schopností zastávat se druhých, jež jsou charakteristické pro neziskové organizace. Doposud se snaží pečlivě rozlišovat mezi politickou rolí lidových hnutí a podpůrným přístupem neziskových organizací, což je otázka, na níž jsou lidové organizace velmi citlivé. IPC a jeho venkovská sociální hnutí, která jsou jeho členy, investují velké množství energie do otevření politického prostoru uvnitř FAO. Od roku 2003 zprostředkoval IPC účast více než 2000 zástupců malých organizací sdružujících producenty potravin na fórech FAO, kde pak prosazovali právo na potraviny, potravinovou suverenitu a agroekologické formy produkce potravin jako alternativy k volnému obchodu a technologiím zelené revoluce. Obhajobu těchto témat provází důraz kladený na uznání práva občanské společnosti na autonomii a vlastní organizaci.³¹

Od roku 2005: Odhalení systémového selhání - mezinárodní komunita tváří v tvář potravinové krizi

Externí hodnocení tří významných zemědělských institucí – IFAD, FAO, CGIAR - vypracovaná od roku 2005, konstatovala vážná institucionální selhání.³² Poprvé za dobu své 25leté existence věnovala také Světová banka svoji Zprávu o rozvoji světa za rok 2008 právě oblasti zemědělství, čímž de facto přiznala svůj strategický omyl spočívající v zanedbávání role zemědělství jako motoru růstu.³³ Nezávislé hodnocení zaměřené na vztah Světové banky k zemědělství vydané ve stejném roce uznalo negativní dopady dvou desetiletí působících programů strukturálního přizpůsobení.³⁴ V roce 2005 došlo také k zadrhnutí vyjednávacího kola WTO v Dauhá na zemědělských otázkách. Úmluva o potravinové pomoci (Food Aid Convention), jejíž platnost měla vypršet v roce 2007, byla podrobena přehodnocení s cílem proměnit ji v nástroj k řešení problémů, jejichž řešení se od potravinové pomoci očekává.³⁵

V této atmosféře zaměřené na reformu institucí odhalila potravinová krize, jež propukla koncem roku 2007 a vrcholila začátkem roku 2008, absenci celosvětové správy potravinové bezpečnosti. Vzhledem k neexistenci autoritativní organizace s co nejširší členskou základnou, která by se zabývala otázkami týkajícími se problémů se zajištěním potravin, se rozhodování na tomto zásadním

³⁰ Nyéleni (2007).

³¹ Viz McKeon (2009a: 50-120), McKeon a Kalafatic (2009: 17-18), www.foodsovereignty.org.

³² ETC (2009b).

³³ Světová banka (2007b).

³⁴ Světová banka (2007a:67).

³⁵ Hoddinott a Cohen (2007).

poli ujaly mezinárodní instituce jako WTO a Světová banka (pro něž potravinová bezpečnost rozhodně nepředstavuje hlavní oblast činnosti), uskupení ekonomicky nejsilnějších států jako G8/G20 a ekonomičtí aktéři jako nadnárodní organizace a finanční spekulantů nepodléhající žádnému politickému dohledu. Potravinová krize stála u rodu nejrůznějších mezinárodních institucionálních iniciativ. K nejdůležitějším z nich patřila Speciální skupina OSN pro řešení potravinových krizí (UN High Level Task Force on the Food Security Crisis – HLTF), Globální partnerství pro zemědělství a potravinovou bezpečnost (Global Partnership for Agriculture and Food Security – GPAFS) a reforma Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost (Committee on World Food Security – CFS):

Speciální skupinu HLTF ustanovil dubnu 2008 generální tajemník OSN z vedoucích sekretariátů a technického personálu 20 specializovaných agentur, fondů a programů OSN, zástupců brettonwoodských institucí a příslušných částí sekretariátu OSN i OECD. Tuto iniciativu přivítalo mnoho kritiků jednotlivých institucí v rámci OSN a jejich nekoordinovaných reakcí na globální problémy. Řečeno slovy generálního tajemníka, cílem tohoto uskupení bylo „zajistit, aby OSN, mezinárodní finanční instituce a WTO byly schopny poskytovat stálou a výraznou podporu zemím bojujícím s potravinovými krizemi.“³⁶ Za tímto účelem vytvořila HLTF v červenci 2008 Komplexní akční rámec pro potravinovou bezpečnost (Comprehensive Framework of Action on Food Security – CFA).³⁷ HLTF tedy vznikla jako technická iniciativa, která nezahrnuje žádnou formu politického dohledu ze strany členských států. Bylo zde však nebezpečí, že by existence CFA mohla být považována za záminku, jak se vyhnout jednání o politických, mezivládních a strategických závazcích založených na kritické reflexi problémů identifikovaných v posledních dvou desetiletích.

V červenci 2008 navrhla skupina G8 pod vedením Francie vytvoření Globálního partnerství pro zemědělství a potravinovou bezpečnost (GPAFS) postaveného na třech pilířích: vyšších investicích do zemědělství, vyšší odbornosti v oblasti potravinové bezpečnosti a vzniku globálního politického fóra, o jehož pozici však nebylo nakonec rozhodnuto. Z hlediska zastánců tohoto postupu byl návrh ospravedlněn nedostatečnou důvěrou vůči schopnosti FAO efektivně reagovat na krizi. Mnoho aktérů z řad občanské společnosti však za hlavní (a skrytou) motivaci považuje touhu vlád zemí skupiny G8 a zájem ze strany privátního sektoru obejít multilaterální skupinu agentur OSN a posílit svůj vliv na světový potravinový systém.³⁸ Tvůrci Globálního partnerství (GPAFS) doufali, že se budou moci zúčastnit Vrcholné schůzky o potravinové bezpečnosti pro všechny (High-Level Meeting on Food Security for All) svolané v lednu 2009 do Madridu španělskou vládou za podpory HLTF, generálního tajemníka OSN a G8. Jejich naděje se však nenaplnily, a to vzhledem k silnému odporu ze strany FAO, mnoha členských zemí skupiny G77, organizací zastupujících drobné producenty i zástupců občanské společnosti. Investiční složka Globálního partnerství se znovu objevila na setkání skupiny G8 v roce 2009. Byla přijata v podobě „Iniciativy z LAquila“ pro níž bylo přislíbeno 20 miliard dolarů, z nichž však pouhých 6 miliard tvořily zcela nové prostředky.³⁹ Ačkoliv GPAFS reálně vůbec neexistuje, nepřestává se vypořádat v různých rezolucích OSN, a to s vytrvalostí hodnou označení „paralelní kampaň“ (což je pojem táhnoucí se jako zlatá niť mistrovským dílem Roberta Musila *Muž bez vlastností*).

Jedinou mezinárodní iniciativou s globálním významem tak představoval odvážný pokus transformovat Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost FAO (CFS) z diskusního klubu v opravdu autoritativní politické fórum.⁴⁰ Předseda CFS⁴¹ přijal v dubnu 2009 neobvyklé rozhodnutí o zahájení reformního procesu. Organizace sdružující drobné majitele půdy a producenty potravin, spolu s některými mezinárodními neziskovými organizacemi zde mohly jako rovný s rovným vstupovat do interakce s vládami a přispívat tak zásadní měrou k úspěchu reformy. Zásada zveřejňování písemných vstupů propůjčila procesu silný prvek transparentnosti, zatímco pravidelná setkání zástupců zainteresovaných stran představovala vhodnou příležitost k podpoře vzájemného pochopení mezi jednotlivými aktéry. Fakt, že IPC hovoří jménem drobných producentů potravin z celého světa, posiloval jeho pozice, jež obvykle představovaly v debatách nejpřesvědčivější názor. Nakonec se pak většina účastníků, navzdory své různorodosti, poměrně značně identifikovala s hlavními myšlenkami návrhu, a to dokonce do té míry, že dokázali odolat snaze některých rozvinutých zemí snížit na poslední chvíli politický význam nového fóra. Závěrečný návrh, jehož popis následuje v další části tohoto dokumentu, byl schválen aklamací dne 17. října 2009, v rámci 35. zasedání CFS.

Potravinová krize a s ní související zaměření na problematiku změny klimatu otřásl dominantními paradigmaty i systémem globální správy. V současnosti existuje široká shoda na tom, že světové trhy nedokážou zajistit potravinovou bezpečnost rozvojových zemí – a to především u těch zemí, jejichž vlády podlely radám Světové banky a začaly svými komoditami obchodovat na svě-

³⁶ HLTF: <http://www.un.org/issuesfood/taskforce/>. Staženo 6. března 2011.

³⁷ Dostupné na www.un.org/issues/food/taskforce/Documentation/CFA%20Web.pdf. Staženo 6. března 2011. CFA byl revidován v roce 2010.

³⁸ Viz diskusní materiál pracovní skupiny na téma „Kdo rozhoduje?“ v rámci CSO Forum, „Peoples' Food Sovereignty Now!“, které se konalo zároveň se světovým summitem FAO o potravinové bezpečnosti ve dnech 13.–17. listopadu 2009. K dispozici na adrese <http://peoplesforum2009.foodsovereignty.org>. Staženo 6. března 2011.

³⁹ adrese <http://peoplesforum2009.foodsovereignty.org>. Staženo 6. března 2011.

³⁹ Nebyl vytvořen oddělený fond, ale někteří z dárců se spojili za účelem usměrnění prostředků prostřednictvím Globálního programu pro bezpečnost potravin a zemědělství (GAFSP) pod vedením Světové banky, k čemuž došlo v dubnu 2010. Když se v únoru 2011 konalo v Paříži setkání AFSI, bylo z přislíbených prostředků reálně vyplaceno pouze 4,2 miliardy dolarů.

⁴⁰ Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost byl vytvořen v roce 1974 jako mezivládní uskupení sloužící jako fórum pro hodnocení a následné kroky týkající se světové potravinové bezpečnosti. Toto uskupení mělo za úkol přípravu a pokračování na Světových potravinových summitech v letech 1996 a 2002 a jednání o Dobrovolných směricích pro naplňování práva na potraviny na národní úrovni. Svou očekávanou roli efektivního politického fóra nicméně nenaplnilo.

⁴¹ Stálá zástupkyně Argentiny při FAO, Maria del Carmen Squeff.

tových trzích a za utržené prostředky pak nakupovat „levné“ potraviny. Shoda je také v tom, že je třeba namísto tohoto systému podporovat produkci drobných farmářů určenou pro domácí spotřebu. Předmětem seriózních úvah se tak dnes stávají koncepty považované v minulých desetiletích za tabu nebo rovnou za směšné: ochrana trhů rozvojových zemí, potravinové rezervy a řízení dodávek či agroekologie jako ekologická alternativa v oblasti zemědělství.

Občanská společnost a lidová hnutí podporující tyto alternativy se staly významnými hráči. Sítě sdružující organizace drobných producentů potravin jsou na národních, regionálních i globálních úrovních schopny postavit se vládám a mezivládním fóřům a vytvářet aliance se zástupci jiných sektorů občanské společnosti. Mají vliv na vládní politiku⁴² a roste i jejich postavení a důvěryhodnost v globálních institucích, jako je FAO a IFAD.⁴³ Na místní úrovni alternativní sítě a hnutí fair trade podporují agroekologické formy produkce a potravinové sítě jako alternativu průmyslovým potravinovým řetězcům.⁴⁴ Globalizace občanské společnosti umožnila vznik alternativ a vytváření tlaku na vlády. Dokument Mezinárodního panelu pro hodnocení zemědělských technologií a vědy pro rozvoj (IAASTD) vydaný v roce 2008⁴⁵ poskytuje významnou vědeckou podporu nabízeným alternativám, i když jeho zásluhy nedochází patřičného uznání.

Zároveň se však zastánci agroprůmyslového globálního systému snaží využít potravinové a klimatické krize ve svůj prospěch tím, že prosazují řešení založená na technologiích, kapitálu a liberalizaci trhů. Existují informace, že „šest největších agrochemických společností přihlašuje široce zaměřené patenty na velké části genomu ve snaze zajistit si exkluzivitu a monopol na genové sekvence rostlin, což by jim mohlo umožnit ovládnout větší část světové rostlinné biomasy... to vše pod zástěrkou vývoje „plodin připravených na změny klimatu.“⁴⁶

K významným novým elementům patří i nadace s nebývalou finanční silou schopná výrazně ovlivňovat rozvojovou agendu. Nadace Melindy a Billa Gatesových přišla se svým prvním grantem v oblasti zemědělství v roce 2006. Ke konci roku 2009 pak měla na svém kontě investice v souhrnné výši více než 1,4 miliardy dolarů do podpory „nové zelené revoluce“, což je orientace propagovaná členy vedení nadace, nad nimiž neexistuje žádný demokratický dohled. Jen pro srovnání - rozpočet FAO na roky 2010–2011 dosahoval pouhé jedné miliardy dolarů, přičemž jeho využití je probíráno a schvalováno a kontrolováno 192 členskými státy této organizace. Níže uvedený rámeček přináší aktuální příklad produkčního paradigmatu založeného na technologii, jehož tvůrcem je akademik spolupracující s nadací manželů Gatesových na vývoji biologicky fortifikovaných potravinových plodin v rozvojových zemích.

Jaký druh zemědělství je z hlediska životního prostředí udržitelný?⁴⁷

Badatelé v oboru zemědělských věd jsou často přesvědčeni, že přírodě v úhrnu méně uškodí vysoce kapitalizované zemědělské systémy s vysokými výnosy využívající nejnovější technologie. Zvyšování výnosů na již obdělávaných pozemcích by umožnilo zbývající půdu uchovat pro budoucí generace. Ekologové upozorňují na škody způsobované moderním zemědělstvím, zatímco zemědělství badatelé jsou naopak přesvědčeni, že větší škody by vznikly, pokud by stejný objem výroby měly zajistit méně produktivní zemědělské systémy s nižšími výnosy.“

Hluboká analýza toho, kdo vládne systému produkce potravin, vydaná před několika lety, popsala tři nejvýznamnější vývojové fáze posledních několik desetiletí: oslabení států v důsledku globalizace a decentralizace; rostoucí moc nadnárodních korporací v rámci nového potravinového systému doprovázená vyhlídkou, že „soukromá globální regulace“ může v budoucnu převážit nad regulací veřejnou; a konečně vznik nových hnutí zaměřených na problematiku potravin, která přicházejí s alternativními vizemi uspořádání potravinového systému.⁴⁸ Krátký exkurs do historie v první části našeho materiálu tento názor podporuje. V následující sekci se blíže podíváme na hlavní charakteristiky současné globální kontroly v oblasti potravin – a to jak negativní, tak pozitivní, jež musíme vzít v potaz, uvažujeme-li o návrhu lepší architektury.

⁴² Viz např. příspěvek členských organizací Sítě západoafrických rolníků a zemědělských producentů (ROPPA) k mezinárodní zemědělské politice ECOWAS a dojednávání dohod o hospodářském partnerství s EU. V říjnu 2010, se pět subregionálních sítí sdružujících africké zemědělce, ROPPA, PROPAC, EAFF, SACAU a UMAGRI, sdružilo v rámci Panafrického sdružení farmářů (Pan-African Farmers' Organization – PAFO) s cílem vstoupit do kontaktu s Africkou unií a s Komplexním africkým zemědělským rozvojovým programem (CAADP), což je zemědělská složka Nového hospodářského programu pro rozvoj Afriky (NEPAD). Viz McKeon (2009b).

⁴³ Kromě rozvoje v rámci FAO vytvořil IFAD v roce 2005 na celosvětové úrovni Farmářské fórum na podporu zapojení farmářských organizací do problematiky národních strategií a programů. Viz McKeon a Kalafatic (2009: 18-20).

⁴⁴ Pozorné a dobře podložené hodnocení venkovské potravní sítě ve srovnání s průmyslovým potravním řetězcem viz ETC (2009a).

⁴⁵ IAASTD představoval čtyřletý proces zahrnující 400 odborníků ze všech oblastí podpořený Světovou bankou, FAO, UNEP a UNDP. Jeho zpráva, vydaná v roce 2008, volá po zásadní změně paradigmatu v oblasti zemědělského rozvoje a staví se rovněž za posílení agroekologického výzkumu i praxe. Viz www.agassessment.org.

⁴⁶ ETC (2010).

⁴⁷ Paalberg (2010: 112). Sporné předpoklady, na nichž je tento argument založen, zahrnují rozdělení zemědělských vědců a environmentalistů do dvou různých skupin, z nichž každá podle něj hájí jako jeden muž přesně opačné stanovisko než ta druhá, ztotožňování low-tech zemědělských systémů s nízkými výnosy a přesvědčení, že půda nevyužitá k zemědělské produkci „bude zachráněna pro přírodu“.

⁴⁸ MacMillan (2005 : 2-5).

3. Co je špatně a na čem lze stavět?

Potravinová krize vedla ke vzniku mnoha materiálů analyzujících neschopnost mezinárodního společenství podniknout rozhodné kroky k vymýcení hladu a zajištění světové potravinové bezpečnosti. Tyto materiály si v některých důležitých bodech protirečí, především pak co do relativní váhy přikládané technickým a politickým faktorům. Přehled uvedený v předcházející části upozorňuje na tři nejvýznamnější vzájemně související aspekty špatné správy, jimž je třeba věnovat pozornost. Zaprvé, stávající architektura správy potravinové bezpečnosti je roztržštěná, nekoherentní a postrádá jasný systém zodpovědností.⁴⁹ Zadruhé na ni mají výrazný vliv neregulované zájmy soukromého sektoru. Zatřetí, navrhované zásady jsou nepřiměřené, pokud ne přímo kontraproduktivní, z hlediska řešení otázky boje proti hladu a podvýživě.

Brettonwoodské instituce i WTO vykazují silnou tržní orientaci a jsou do velké míry ovládnuty bohatými státy,⁵⁰ zatímco aktuální reforma Poradní skupiny pro mezinárodní zemědělský výzkum (CGIAR) posiluje roli jejích zakladatelů při definování výzkumných programů. Agentury OSN jsou naproti tomu inkluzivnější a lépe se v nich vyvažují zájmy severu a jihu. Instituce jako FAO, IFAD⁵¹ nebo Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na potraviny Olivier de Schutter mírní neoliberalní snahy prostřednictvím důrazu na potravinovou bezpečnost, chudobu ve venkovských oblastech a lidsko-právní přístup. Jejich síla se však nevyrovná brettonwoodským protějškům. Současná situace je však o to komplikovanější, protože kromě velkých globálních potravinových agentur⁵² existuje i mnoho dalších mezinárodních institucí a fór, které ovlivňují potravinovou bezpečnost, a to jak přímo, tak prostřednictvím otázek týkajících se genetických zdrojů pro potraviny a zemědělství.⁵³ Agentury zabývající se nutričními či zdravotními aspekty potravinové bezpečnosti (Světová zdravotnická organizace WHO, Dětský fond UNICEF atd.) a právy pracujících (Mezinárodní organizace práce ILO) dosud nebyly plně zahrnuty do debat týkajících se potravinové bezpečnosti.

Fragmentace institucí, započatá v 70. letech, představuje problém především pro těžce zkoušené rozvojové země trpící nedostatkem zdrojů a pro občanskou společnost, zatímco aktéři s lepšími zdroji se pokoušejí dosáhnout svých cílů prostřednictvím „přesouvání jednotlivých fór“.⁵⁴ Za zmatek vyvolaný mnoha různými aktéry jsou zodpovědné rovněž členské státy OSN. Různí ministři obchodu se účastní různých globálních fór, kde zastávají různé názory, přičemž ti, kdo mají odpovědnost za potravinovou bezpečnost, obvykle bývají slabší než ti, kteří mají na starost finance a obchod. Uvnitř OSN pak jsou vztahy v oblasti související s potravinovou bezpečností mezi newyorským ústředím a potravinovými agenturami v Římě všechno jen ne transparentní. Lze jen doufat, že reforma Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost CFS a koordinace v rámci OSN prostřednictvím Speciální skupiny OSN pro řešení potravinových krizí HLTF přinese do stávajícího stavu poněkud větší řád.

Rozhodování o politických otázkách týkajících se potravinové bezpečnosti na globální, regionální a národní úrovni je podobné labyrintu. Vlády rozvojových zemí doposud nezískaly zpět manévrovací prostor v oblastech souvisejících s obchodem, o něž přišly vinou strukturálních úprav. Navzdory odhodlání dárcovských států podporovat „programy vedené jednotlivými zeměmi“ si mnoho z nich stále klade skryté podmínky.⁵⁵ Hájení „obyčejných lidí“ na celém světě a prosazování dlouhodobých veřejných zájmů dále komplikuje krátkozraké prosazování národních politických zájmů.

A aby se věci zkomplikovaly ještě více, zahrnuje světový systém kontroly potravinové bezpečnosti i součásti, které je ještě těžší identifikovat a hnát k odpovědnosti, než tomu je u výše zmíněných nejasných institucionálních struktur. V posledních letech existovala mezi státy tendence k nepřímým akcím v oblasti poskytování služeb a politiky zahrnujícím řadu nestátních aktérů. Obdobným vývojem prošla i správa prostřednictvím specializovaných sítí či vědomostních komunit vedených například technokraty z veřejného sektoru či zcela nezávislých na vládě. Dobře postavené nestátní skupiny, pocházející nejčastěji ze soukromého sektoru, mohou

⁴⁹ Ve svém shrnutí elektronické debaty o globální správě záležitostí souvisejících s potravinami na Globálním fóru o potravinové bezpečnosti a výživě konaném v květnu 2011 moderátor Andrew MacMillan napsal následující: „Jsme svědky krize důvěry ve stávající konglomerát globálních institucí. Je tomu tak převážně proto, že prosazované směry vývoje zemědělství a obchodu prostřednictvím technické pomoci, financování, pravidel a regulací i závislosti na trzích vycházejí v přílišné míře vstříc zájmům společnosti a západním hodnotám a nikoli zájmům těch lidí, na jejichž životy mají výsledné akce dopad. To vše vedlo k tomu, že se státy v oblasti zajišťování potravin staly vzájemně více závislými, ale zároveň i zranitelnějšími vůči globálním krizím – ať už souvisejícím s financemi, hospodářstvím nebo změnou klimatu –, které samy nezavinily.“ Globální správa pro potravinovou bezpečnost: jsou stávající úpravy vhodné? <http://km.fao.org/fsn/discussions/global-governance/en/>. Staženo 7. září 2011.

⁵⁰ viz Clapp a Cohen (2009:6).

⁵¹ Nejde přísně vzato o agenturu OSN, ve svém poslání je však blíže ostatním římským agenturám než rodině multilaterálních bank.

⁵² Za něž von Braun (2010) považuje FAO, WFP, IFAD, WB, CGIAR a WTO.

⁵³ Patří k nim například Světová organizace duševního vlastnictví (World Intellectual Property Organization – WIPO), Dohoda TRIPS v rámci WTO (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – WTO-TRIPS), Úmluva o biologické rozmanitosti (Convention on Biological Diversity – CBD) či Mezinárodní úmluva o rostlinných genetických zdrojích pro potravinářství a zemědělství (International Treaty on Plant Genetic sources for Food and Agriculture – ITGRFA. Viz Tansey a Rajotte (2008).

⁵⁴ Známým příkladem „přesouvání fór“ je úsilí silných ekonomik o protlačení „singapurských otázek“ na jednání WTO, poté, co je rozvojové země odmítly v rámci bilaterálních úmluv o volném obchodu.

⁵⁵ Za zdůraznění stojí tendence ztotožňovat pojmy „ve vlastnictví země“ a „ve vlastnictví vlády“. Dárci mají obdivuhodnou schopnost vymíňovat si podmínky, kdykoli to vyhovuje jejich zájmům, a naopak se prosazování podmínek velkoryse vzdávají vždy, když by bylo národním vládám třeba připomenout jejich závazky ohledně zapojení zainteresovaných osob.

členství v těchto sítích využít k posílení své váhy, a to způsoby vymykajícími se politickému dohledu.⁵⁶ Dopad samoregulačních mechanismů soukromého sektoru v rámci potravinového řetězce na otázky související s potravinovou bezpečností představuje pouze jeden z příkladů obtížné kontroly veřejné politiky. Je totiž prakticky nemožné přisoudit konkrétní odpovědnost za rozhodnutí a jejich dopady.

Zadruhé si pak aktéři z oblasti soukromého sektoru, postrádající jasnou zodpovědnost, uvnitř této spleti pro sebe vytvořili významný prostor bez regulace. Ze všech dysfunkcí stávajícího systému kontroly této oblasti jde o tu neškodlivější a nejvíce pobuřující.⁵⁷ Horizontální a vertikální integrace vedla k velké koncentraci korporací – s většími politickými důsledky.⁵⁸ Roční obrat největších potravinářských firem je vyšší než HDP mnoha rozvojových zemí, což firmám poskytuje nezanedbatelný vliv na tvorbu mezinárodních regulačních pravidel.⁵⁹ Regulatorní možnosti nestačí držet krok s globální integrací trhů⁶⁰ a korporace tak často hrají hlavní roli při vytváření pravidel, která mají za cíl regulovat jejich vlastní činnost.⁶¹ Vzhledem k absenci celosvětové regulace a řízení na národní úrovni umožňujícího jasné stanovení odpovědnosti, mají soukromé společnosti prakticky ničím neomezenou schopnost dosáhnout svých cílů na úrovni jednotlivých států, a to především ke škodě občanů. Dobrým příkladem této situace je současná problematika „záborů půdy“. Pravidla soukromého sektoru, která vznikla v nynějším politickém vakuu, i „partnerství soukromého a veřejného sektoru“ nemohou být náhradou autoritativního multilaterálního řízení v oblasti potravin s jasně stanovenými odpovědnostmi. Rozvoj finančních spekulací s potravinovými komoditami pak představuje další z negativních dopadů, které má soukromý sektor na potravinovou bezpečnost. Z výše uvedeného však nelze vinit jen soukromý sektor, který se logicky snaží naplnit svůj cíl v podobě maximalizace zisků. Viníkem jsou daleko spíše vlády selhávající při naplňování svého poslání spočívajícího v ochraně společných zájmů a veřejných statků.⁶²

Stávající politiky proto vyžadují kompletní přepracování. Jak jsme upozornili v našem historickém přehledu: to, že je paradigma, které zavedlo svět do stávající komplikované krize, založeno na úspěchu některých ekonomických a politických zájmů, velmi komplikuje jeho nahrazení jiným.⁶³ „Politická rozhodnutí v čím dále větší míře vyplývají ze soupeření jednotlivých zájmů...“ přičemž korporátní aktéři v tomto kontextu hrají důležitou roli.⁶⁴ A to jak prostřednictvím přímého lobbování a reklamy, tak i nepřímo, prostřednictvím jimi financovaných akademických kruhů.⁶⁵ Sektorový přístup k potravinové politice, jak bývá označována fragmentovaná institucionální scéna, dále prohlubuje obtíže, s nimiž se rozhodující činitelé musejí vyrovnávat, chtějí-li udržet krok se změnami. Politika potravinové bezpečnosti je i nadále zaměřena převážně na zemědělství a produkci potravin, a to přesto, že moc se mezitím přesunula potravinovým řetězcem směrem dolů, do sektoru distribuce a nadnárodních řetězců, které tuto oblast ovládají.⁶⁶ Političtí činitelé také často bývají zaslepeni tím, že odmítají zpochybňovat své chápání problémů a nechtějí se poučit z lokálních zkušeností, které jasně dokazují, že fungovat mohou i jiné přístupy. Pravděpodobně nejvýmluvnější ilustrací je negativní obraz drobných rodinných farem (i přesto, že produkují potraviny pro více než 70 % lidstva) a agroekologie, navzdory jejich prokazatelné schopnosti nasycit svět a obohacovat životní prostředí.⁶⁷ Veřejné politiky se neodkladně potřebují naučit využívat nových postupů při shromažďování a hodnocení důkazů a oprostít vědu od posedlosti technickými řešeními, jež ji svazují s komerčními zájmy.

Dědictví posledních desetiletí však není jen negativní. Některé aspekty, jimiž se zabýváme dále v textu, by mohly být využity jako základ pro vytvoření lepšího systému správy a kontroly. Žádný z nich není bezchybný a samospásný. Je třeba je propojit a chytrým přístupem z nich vytvořit rámec pro komplexní změny.

⁵⁶ Viz Lang et al (2009: 75-77), McKeon (2009: 171-173). Viz rovněž Utting (2011) ohledně diskuze o tom, jak podnikatelské síly profitují z proměňujících se modelů správy v dobách globalizace a liberalizace.

⁵⁷ Viz Grain (2008a a 2009) ohledně fakt a údajů týkajících se zisků které největším zemědělsko-potravinářským korporacím přinesla potravinová krize.

⁵⁸ ETC (2008), Lang et.al. (2009: 164-169), MacMillan (2005 : 10-13), Clapp a Fuchs (2009).

⁵⁹ MacMillan (2005: 11).

⁶⁰ Clapp a Cohen (2009, 6-7). Ghosh (2010: 77-79). ETC (2008).

⁶¹ Clapp a Fuchs (2009: 1). Codex Alimentarius je pouze jedním z příkladů fór, na nichž se nadnárodní společnosti snaží ovlivnit regulaci ve svůj prospěch (Weis 2007: 133).

⁶² Viz Gustafson a Markie (2009) pro poučení ze zkušeností FAO. Někteří autoři kladou otázku, zda lze v kapitalismu vůbec dostatečně ochránit veřejné statky (Lang et.al. 2009: 7).

⁶³ Spřízněnost politických a hospodářských zájmů a podpůrných paradigmat je v dějinách pochopitelně klasickou a všudypřítomnou záležitostí, nicméně síla dnešních korporací je pravděpodobně z historického hlediska bezprecedentní.

⁶⁴ Clapp a Fuchs (2009, 10).

⁶⁵ Jedním z příkladů jevů, které není vždy snadné identifikovat, jsou i studie podporující biotechnologie, jejichž produkci na prestižních institucích typu Harvardu nebo Berkeley podporuje Nadace Melindy a Billa Gatesových.

⁶⁶ Van Der Stichele a Bob Young (2009).

⁶⁷ Množství důkazů je v současnosti obrovské a sahá od vědeckých výzkumů po politické dokumenty určené pro informování veřejnosti. Viz De Schutter (2010b), IAASTD (2009), Pretty et al. (2006), UNCTAD a UNEP (2008), UK Food Group (2010), Action Aid and Food First (2010), Utviklingsfondet (2010), ETC (2009a), FAO (2011b).

To, že mezinárodní společenství v reakci na potravinovou krizi začíná v současnosti zpochybňovat dosavadní strategie a instituce představuje nezanedbatelnou politickou příležitost. Je však třeba věnovat pozornost tomu, abychom se přitom vyhnuli bolestivým dělicím čarám mezi politickými, finančními a operačními složkami globální kontroly potravinové bezpečnosti a abychom byli schopni zajistit, že nepřevažují krátkodobé národní zájmy a existuje otevřenost vůči zcela novým důkazům a argumentům.

Reforma Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost (CFS) vytváří prostor, v němž mohou výše naznačené příčiny selhání v oblasti kontroly potravinové bezpečnosti řešit všichni zainteresovaní aktéři.⁶⁸ Jde však pouze o počáteční fázi, která potřebuje podporu, aby mohl Výbor naplnit svůj plný potenciál a stát se směrodatným fórem pro mnoho zainteresovaných stran a zaměřit se na všechny aspekty globální kontroly související s potravinami.

Také Právo na potraviny v průběhu posledních deseti let postupně získává na síle. Jde o mezinárodně uznávané právo s legislativním základem, na němž lze vybudovat efektivnější přístup v otázce naplňování potravinové bezpečnosti. Je však třeba, aby se změnilo v něco víc, než jen pouhé „prohlášení o zásadách“ v preambulích mezinárodních dokumentů. Musí se z něj stát součást ustanovení zaměřených na praktické kroky a je třeba jej promítnout také do politik vytvářených na národní úrovni. Má-li mít vliv na koncipování a realizaci sektorových politik, musí překročit rozměry institucí (participace, odpovědnost, zamezení diskriminaci atd.).⁶⁹

Nynější relativní neukotvenost názorových proudů představuje politickou příležitost. Některé vlády skupiny G77 se výrazně angažují v oblasti potravinové bezpečnosti a chtějí její kontrolu začlenit do systému OSN. Vnitřní protichůdné názory v rámci této skupiny však její kolektivní vyjednávací sílu oslabují hlavně v porovnání se zeměmi OECD, jejíž monolitické neoliberální směřování nicméně narušily trhliny vyvolané finanční krizí. Růst regionálních uskupení a regionálních hospodářských organizací potenciálně posiluje jih.

Organizace zastupující občanskou společnost, a především drobní producenti potravin, dokážou v současnosti lépe než kdy dřív hnát vlády k odpovědnosti a významným způsobem se podílet na řešení otázek týkajících se potravinové bezpečnosti. Na rozdíl od situace v roce 1974 jsou dnes sociální hnutí a občanská společnost v situaci, kdy mohou využít politických příležitostí vzniklých v důsledku potravinové krize.

Pro začátek je dobré klást správné otázky

„Přijetí lidskoprávního rámce ... může vést k předefinování politických priorit, které odstartovala nynější krize. Otázka „komu to prospěje?“ je přinejmenším stejně důležitá jako otázka „jak můžeme vyprodukovat více?““

Olivier De Schutter 2008 (Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na potraviny)

„Podíváme-li se, jakým způsobem pravidla ovlivňují lidi, pak klíčová slova jsou: kdo ponese rizika a kdo bude mít prospěch ze změn, koho změny posílí a koho naopak oslabí a či schopnost kontroly se zvýší nebo naopak omezí?“

Geoffrey Tansey 2008 (Rada potravinové etiky)

„EU své zemědělství chrání již 50 let. Proč by tedy Afrika měla s otevíráním svých trhů spěchat?“

Mamadou Cissokho 2009 (ROPPA)

⁶⁸ Informace o reformovaném CFS, viz níže.

⁶⁹ Viz web Zvláštního zpravodaje OSN pro právo na potraviny (www.srfood.org), kde naleznete úplný a aktualizovaný souhrn vývoje v oblasti práva na potraviny. Mezi nejvýznamnější celosvětové závazky týkající se „práva na potraviny“ patří článek 25 Všeobecné deklarace lidských práv přijaté Valným shromážděním v rámci rezoluce 217 A (III) z 10. prosince 1948, článek 11 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech přijatého 16. prosince 1966, Všeobecný komentář č. 12 ohledně práva na potraviny přijatý Výborem OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva v roce 1999 a Dobrovolné směrnice pro postupné naplňování práva na potraviny v kontextu národní potravinové bezpečnosti přijaté 187 členskými státy FAO v roce 2004.

4. Lepší systém globální kontroly potravinové bezpečnosti: Základní charakteristiky a architektura

Předpoklady pro zlepšení globálního potravinové bezpečnosti

Jaké oblasti by měl vzít v úvahu legitimnější systém globální kontroly potravinové bezpečnosti, aby mohl překonat překážky, které v minulosti zablokovaly úsilí boje s hladem? Pro začátek by bylo třeba vycházet z určitých **základních hodnot a zásad**. Hodnoty a zásady se týkají otázky: „Jakým směrem se chceme vydat, co chceme bránit a respektovat a proč?“ V tomto smyslu tvoří tyto hodnoty a zásady implicitní či explicitní součást všech základních pravidel. Pro začátek si vystačíme s hodnotami shrnutými v Chartě OSN, ve Všeobecné deklaraci lidských práv a řadě mezinárodních úmluv, kterými jsou: právo na potraviny, rovnost mezi všemi lidmi a státy, obrana veřejných statků pro tuto i příští generace atd. Tyto zásady je v mezinárodním měřítku třeba postupně rozvíjet do podoby konkrétních podmínek a také dále rozšiřovat tak, aby zahrnovaly všechny aktéry spojené s potravinovou bezpečností.⁷⁰

Nepochybně lepší systém kontroly musí respektovat **inkluzivní, legitimní a demokratický politický proces**.⁷¹ Aby systém světové kontroly potravinové bezpečnosti získal vyšší legitimitu, musí být ukotvený v nějakém mezinárodním fóru, které je otevřené všem zainteresovaným aktérům a kterého se mohou účastnit vlády všech zemí světa a mít na něm stejnou váhu.⁷² Zvláště pak musí umožňovat smysluplnou účast těch, kdo jsou přímo zasaženi nedostatkem potravin i těch, kdo se reálně snaží nalézt na takové problémy řešení. Máme-li toho dosáhnout, pak musíme postoupit kupředu o celé světelné roky a vymanit se z povrchního předstírání, které bylo až doposud typické pro nudný samolibý mezivládní systém. Prostřednictvím ověřených zásad a postupů⁷³ je třeba vytvořit multilaterální systém, v jehož rámci mohou sociální aktéři reálně ovlivňovat rozhodovací proces, který ovlivňuje jejich životy.

Lepší celosvětový systém kontroly musí být rovněž **efektivní**. Měl by mít pravomoc přijímat strategické směrnice a politické kroky v klíčových otázkách a možnost je monitorovat, podporovat a postupem času rovněž prosazovat⁷⁴ jejich naplňování ze strany všech aktérů. Musí umožňovat vytvoření koherentních vztahů mezi svými složkami a zajistit čitelnost jejich akcí a zároveň demokratický dohled nad nimi. Tohoto požadavku bude pravděpodobně nejtěžší dosáhnout. Může se vyvinout pouze postupně a bude částečně záviset na tom, v jaké míře budou respektovány základní pravidla fungování. Při zajištění efektivity CFS leží hlavní tíha odpovědnosti na bedrech členských států, které musí ve výboru zajistit spolehlivé a koherentní vystupování.⁷⁵

Lepší systém globální kontroly by rovněž měl být **vícesektorový** a jeho záběr by měl být co nejširší. Měl by zahrnovat otázky týkající se výživy, zdraví, obchodu i zemědělství v rámci, který zdůrazňuje politicko-ekonomické obavy. Měl by být schopen obsáhnout všechny potřebné znalosti, včetně těch poskytnutých sociálními aktéry. Musí být schopen akceptovat zkušenosti z praxe.

Lepší systém globální kontroly musí respektovat zásadu **subsidiarity**. Měl by vytvářet pojitka mezi různými úrovněmi správy a podporovat participaci a odpovědnost na všech úrovních, počínaje od místních rad pro potravinovou politiku. Měl by zajišťovat podporu pro nejvíce zasažených sociálních skupin na úrovni států a přenést jejich zkušenosti do procesu globálního rozhodování.⁷⁶

⁷⁰ To je jedna z významných rolí Globálního strategického rámce, který bude rozvinut v letech 2011–2013 na půdě Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost CFS.

⁷¹ Za tímto zdánlivě prostým prohlášením se skrývá vzrušená debata o vztahu mezi oprávněností a inkluzí, vedená od klasických textů Webera a Habermase až po současné autory jako je Scharpf (2003), Risse (2004), nebo Mayntz (2010). Aniž bychom vstupovali do této diskuze, lze poznamenat, že hodnota inkluzivity jako základu pro legitimitu je vyšší tam, kde se jedná o globální správu, a to z důvodu relativně slabší institucionální základny této správy z hlediska legitimacy (vzhledem k odtrženosti od lidí, fragmentace a nedostatku odpovědnosti prověřované při volbách) a její normativní základny (vzhledem ke zjevným obtížím při obhajobě lidských práv a veřejných statků).

⁷² Zde nejde o idealismus, ale o logiku a efektivitu. Všechny strany se shodnou na tom, že odpovědnost za zajištění potravinové bezpečnosti leží především na národních vládách. Je těžké pochopit, jak mohou některé vlády zároveň na fórech jako G8/20 preferovat způsoby rozhodování poškozující rozvojové země.

⁷³ McKeon (2009a) a McKeon a Kalafatic (2009).

⁷⁴ Tato otázka související s vymahatelností je ošemetná. Rada bezpečnosti OSN a WTO jsou dvě významné mezinárodní organizace, které mají v současnosti oprávnění uvalovat sankce na různé země - tedy na ty, které nedodržují pravidla hry (přestože největšími hříšníky nemusejí být země, ale nadnárodní soukromé organizace). Existují však i jiné formy prosazování práva sahající od „měkkých“ metod (např. zásada „jmenuj a zostud“/name and shame), které se často osvědčují v případech porušování lidských práv, přes záplavu regulačních mechanismů vytvořených během posledních desetiletí až po podmínky ze strany silných přispěvatelů. Některé aspekty práva na potraviny jsou již rovněž právně vymahatelné, a to především na národní úrovni.

⁷⁵ Vlády by například měly vytvořit účinné mechanismy k zajištění koherentních politik na národní úrovni. Předsednictvo CFS hraje významnou roli v reformovaném výboru, nicméně zastoupení některých regionů doposud nedosáhlo potřebné úrovně.

⁷⁶ Viz Lang et al (2009: 88-94) – zajímavá tabulka ilustrující vztah mezi aktéry v oblasti potravinové politiky, organizacemi a institucemi na lokální, národní, regionální (EU) a globální úrovni.

Navrhovaná architektura a zásady pro lepší systém globální kontroly

Lepší systém globální kontroly potravinové bezpečnosti nelze vytvořit od stolu ani vynutit jednostranným příkazem. Aby do sebe dokonale zapadly, je snadnější jeho jednotlivé součásti identifikovat než shora nařizovat, jak mají vypadat. Vytváření takového systému bude představovat průběžný proces, který budou muset obratně vést ti aktéři, kteří se k takovému procesu nejvíce hlásí. Správnou strategií bude nejspíše postupně zvyšovat autoritu tohoto systému a zároveň předcházet vzniku nerealistických očekávání. Má-li se systém pohnout kupředu, bude rovněž důležité posilovat roli občanské společnosti a občanských hnutí v tomto procesu.

Ústředním bodem lepšího systému globální kontroly potravinové bezpečnosti je Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost (CFS), který je potenciálně schopen naplnit výše uvedené charakteristiky.

Reformní dokument Výboru pro světovou potravinovou bezpečnost – některé stěžejní charakteristiky⁷⁷

- potvrzuje strukturální povahu příčin potravinové krize a uznává, že primárními oběťmi jsou drobní farmáři a producenti potravin;
- definuje CFS jako „hlavní inkluzivní mezinárodní a mezivládní platformu“ pro oblast potravinové bezpečnosti, jasně začleněnou do systému OSN, jejíž poslání je založeno na obraně práva na potraviny;
- přisuzuje Výboru významnou roli při vyjednávání Globálního strategického rámce (GSF) pro vytvoření potravinové strategie, zvyšování odpovědnosti a konvergence politik či koordinačních programů;
- uznává princip „subsidiarity“ a klade důraz na potřebu vytvořit silné vazby mezi CFS a inkluzivními politickými fóry na regionální a státní úrovni;
- plánuje celoroční aktivity na různých úrovních, nad nimiž dohlíží sekretariát CFS za pomoci poradní skupiny složené ze zástupců nestátních složek CFS;
- otevírá prostor pro zcela bezprecedentní účast nestátních aktérů,⁷⁸ přičemž hlavní důraz klade na organizace zastupující drobné producenty potravin a chudé spotřebitele žijící ve městech;
- uznává právo organizací zastupujících občanskou společnost na autonomní tvorbu mechanismů usnadňujících jejich účast v CFS;
- ustavuje Vysoký panel expertů na potravinovou bezpečnost a výživu (High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition – HLPE), který má za úkol poskytovat technickou podporu činnosti CFS, přičemž uznává hodnotu „znalostí sociálních aktérů a jejich praktické zkušenosti“ společně se znalostmi akademiků a výzkumníků.

Na papíře tu doposud v této oblasti nebylo něco podobného. První zasedání nově vytvořeného CFS konané v říjnu 2010 navíc prokázalo, že má šanci dosáhnout pokroků i v praxi. Program CFS – jehož tvorby se účastnila i občanská společnost – zahrnoval některá výbušná politická témata. Jedním z nich bylo to, jak se vyrovnat s nestabilitou cen potravin nebo nefunkčností trhů, které odstartovaly hladové bouře v roce 2007 a pravděpodobně budou ještě nějakou dobu přetrvávat. Zastánci volného obchodu se snažili omezit debatu o zavádění efektivnějších bezpečnostních sítí, které by dokázaly zmírnit dopad volatility trhů na zranitelné skupiny obyvatelstva. Zástupci občanské společnosti spolu se spřízněnými vládami naopak bojovali za otevření této debaty s cílem projednat příčiny volatility, a to včetně finančních spekulací. A tato strana také nakonec slavila vítězství. Následující zasedání CFS v říjnu 2011 mělo pak za úkol zvážít přijetí komplexního návrhu založeného na studii zaměřené na „všechny příčiny a dopady cenové volatility včetně postupů narušujících trh a vazeb na finanční trhy“⁷⁹ vypracované Vysokým panelem expertů. Také skupina G20 uznala autoritu tohoto i dalších nově vznikajících inkluzivních fór tím, že v roce 2011 vyhlásila, že diskuse vedené v rámci CFS budou brány v potaz při jednání G20 o cenové volatilitě.

Další problematickou otázkou byly tzv. „zábory půdy“ (land grabbing). Zde se čelně střetly dvě názorové skupiny. Některé z členských států G8 zastávaly názor, že rozsáhlé zahraniční investice do zemědělství rozvojových zemí, a to včetně nákupu půdy, by měly být přijímány s povděkem, neboť tím, že vedou ke stimulaci produkce a hospodářství jako celku, představují příspěvek k řešení potravinové kri-

⁷⁷ CFS (2009).

⁷⁸ Kategorie nestátních účastníků jsou následující: zástupci agentur a institucí v rámci OSN se specifickým mandátem v oblasti potravinové bezpečnosti a výživy, občanská společnost, mezinárodní výzkumná centra v oblasti zemědělství, mezinárodní a regionální finanční instituce, sdružení soukromého sektoru a filantropické nadace.

⁷⁹ CFS (2010). § 79 27 i).

ze. Je zapotřebí tento proces pouze uvést do souladu s „etickým kodexem“ – souborem zásad „odpovědných investic do zemědělství“ (Responsible Agricultural Investment – RAI). Zastánci těchto zásad se snažili získat podporu plenárního zasedání CFS již v roce 2010. Na druhé straně síť IPC a další organizace zastupující občanskou společnost považovali zásady RAI za krok k legitimizaci záborů půdy patřící drobným vlastníkům velkopodnikateli a projevovali skepsi ohledně poctivosti samoregulačních principů velkých korporací.⁸⁰ Podporovali přístup obsažený ve směrnicích týkajících se vlastnictví půdy, které už dva roky předtím připravovala FAO ve spolupráci s vládami a občanskou společností. Konečné rozhodnutí vyznělo ve prospěch názorů zastávaných stranou zastupující občanskou společnost. CFS odmítl podpořit zásady RAI a rozhodl se tuto otázku podrobit konzultacím pod vlastním vedením.⁸¹ Bylo rozhodnuto, že směrnice FAO týkající se zacházení s půdou a přírodními zdroji budou projednány v rámci mezivládní pracovní skupiny otevřené ostatním členům CFS a výsledek tohoto jednání bude předložen CFS.⁸² Vedoucí klíčové delegace se vyjádřil následovně: „Když tohle všechno začalo, měli jsme pocit, že CFS je ošklivé káčátko. V současnosti sice ještě není krásnou labutí, ale bezpochyby už umí létat.“

Měsíce následující po prvním zasedání reformovaného CFS byly věnovány složitému uvádění nových mechanismů do praxe. To byla a stále je pro všechny zúčastněné velká škola. Jisté však je, že CFS dokázal ujit velký kus cesty ke svému uznání za významné fórum. Velcí aktéři v oblasti potravinové bezpečnosti, kteří zadusili původní CFS, jsou však zpět – zemědělsko-potravinářské korporace, Světová banka a mocné země v čele s USA. Regiony, jako například Afrika, které měly dříve tendenci k pasivitě, se teď snaží posílit svou roli. Neshody v konkrétních otázkách se dostávají na veřejnost a probíhá o nich debata, která se obvykle odehrává na půdě CFS. To samo o sobě představuje nezanedbatelný výsledek. Z původně výročního plenárního zasedání se CFS mění v průběžný proces. Vlády, nestátní účastníci a sekretariát – rozšířený za hranice FAO a zahrnující rovněž IFAD a WFP – se spolupodílejí na (často zmateném) experimentu s cílem nalézt nový přístup k jednoduššímu globálnímu politickému procesu. To zahrnuje vyjasnění vztahů mezi technickou a politickou složkou rozhodovacího procesu, který se v minulosti stíral.⁸³ Technická základna pro rozhodování přesahuje sekretariát a zahrnuje i Vysoký panel expertů HLPE, který je sám o sobě experimentem s cílem rozšířit koncept výzkumu za hranice akademických zdrojů informací a zvýšit míru tolerance vůči nejrůznějším pohledům. Na politické úrovni došlo k rozšíření participace tak, aby zahrnovala nejen vlády, ale i další zainteresované aktéry. Co to bude znamenat v praxi, není stále ještě zcela jasné.⁸⁴ Občanská společnost má nebyvale vysoký podíl na koncipování dokumentů, které budou tvořit základ politických debat o klíčových otázkách, jako cenová volatilita nebo investice do zemědělství, v rámci nadcházejících zasedání CFS.

Reforma CFS je dobrým krokem, ale prozatím jde jen o začátek. Aby bylo možno vybudovat respekt k této instituci, musí ona sama prokázat, že je schopna se včas vyrovnat s kontroverzními otázkami a přijímat rozhodnutí, které jinde učinit nelze. Měla by prosadit uzavření dohody o globálním strategickém rámci pro dosažení potravinové bezpečnosti jako nástroje pro zvyšování odpovědnosti a učení ze zkušeností a přitom zajistit, aby se paradigmaty, na nichž stojí jednotlivé aktivity, vyvíjejí v závislosti na jejich dopadu. Politiky a programy týkající se potravinové bezpečnosti a práva na potraviny by měly být na národních a regionálních úrovních formulovány prostřednictvím procesů otevřených nejrůznějším aktérům.

CFS by se měl postupně vyvinout do podoby fóra, jehož směrnice jsou základem fungování všech ostatních aktérů v oblasti potravinové bezpečnosti. Prvním krokem by mělo být to, že by se pod hlavičku sekretariátu CFS měly plně integrovat tři zemědělské agentury se sídlem v Římě: FAO, IFAD a WFP.⁸⁵ Je třeba rovněž vytvořit těsné a formalizované pracovní vztahy mezi CFS a ostatními klíčovými složkami systému OSN, jejich činnost se nějakým způsobem dotýká potravinové bezpečnosti, především pak se Zvláštním zpravodajem OSN pro právo na potraviny Olivierem de Schutterem. Otázky výživy by měly být řešeny cestou úzké spolupráce se Stálým výborem OSN pro výživu (UN Standing Committee on Nutrition – SCN).⁸⁶ Úmluva o potravinové pomoci (Food Aid Convention – z níž se po reformě stala Food Assistance Convention) by měla být podřízena normativnímu vedení CFS. V kontextu konference Rio+20 (červen 2012) je třeba věnovat velkou pozornost tomu, aby byl nově vznikající systém globální kontroly v oblasti potravin v souladu s diskutovanými opatřeními souvisejícími se životním prostředím.

⁸⁰ „Rozhodnutí o tom, kdo je vlastníkem které půdy, je především politická otázka zahrnující střety zájmů a mocenské vztahy. Rámec iniciativy RAI ohledně práv k půdě a ke zdrojům se zaměřuje na technické otázky - je v zásadě slepý vůči politice.“ Globální kampaň za agrární reformu (2010). Viz rovněž De Schutter (2009f) a pro akademickou analýzu zásad RAI pak Borras a Franco (2010).

⁸¹ Nezávisle na výhodách a nedostatcích RAI, spočíval význam tohoto rozhodnutí v odmítnutí pokusu využít CFS jako krytí pro iniciativy a stanoviska pocházející odjinud, což by vedlo k rychlému konci CFS jako uznávaného politického fóra ještě předtím, než se jím vůbec stal. Text rezoluce viz CFS 2010, § 26.

⁸² Některé země by byly spokojené, pokud by Dobrovolné směrnice zůstaly pouze technickým cvičením. Společenská hnutí a zástupci občanské společnosti však trvali na tom, aby tato iniciativa získala váhu projednaného materiálu.

⁸³ McKeon (2009a: 92-93, 95, 119).

⁸⁴ Reformní dokument CFS naznačuje, že nestátní aktéři participují na stejném podkladě jako členské vlády, jen s tou výjimkou, že „hlasování a přijímání rozhodnutí je výhradním právem členů.“ (CFS:2009, §. 10). Napjatý moment v průběhu projednávání Dobrovolných směrnic v červenci 2011 představoval výjimečnou příležitost pro stanovení okamžiku, kdy dochází k přechodu od diskuse k rozhodování, což, je-li cílem vybudování konsenzu a ne rozhodnutí prostřednictvím hlasování, není vůbec snadné. Odpovědí v tomto případě bylo, že záleží na předsedajícím, aby vycítil, kdy ke konsensu dochází, a požádat členy, aby svou dohodu v tomto bodě a bez dalších intervencí ostatních účastníků potvrdili.

⁸⁵ Tento proces se již rozběhl, je v něm však třeba pokračovat. Společně s Poradní skupinou pro mezinárodní zemědělský výzkum (CGIAR), by mohlo jít o zárodek koherentního multilaterálního potravinového systému, s jakým přichází skupina ETC ve svém návrhu na „Nové římské fórum“ (ETC 2009b).

⁸⁶ 36. zasedání CFS, první schůze reformovaného výboru, rozhodlo o začlenění SCN do Poradní skupiny fungující společně s výborem v období mezi plenárními zasedáními.

Obtížnější však bude podřídit politickému vedení CFS multilaterální finanční a obchodní instituce. Brettonwoodské instituce (BWI) a WTO mají velký vliv na potravinovou bezpečnost, nicméně jejich poslání nejsou na tuto oblast tak konkrétně zaměřena, jak je tomu u institucí spadajících pod OSN.⁸⁷ V ideálním případě by se úprava obchodních režimů měla postupně podřídit právu na potraviny. Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na potraviny proto poskytuje detailní a přehledné příklady nesouladů mezi obchodními režimy a právem na potraviny, jejichž řešení stávající mechanismy globálního řízení nejsou schopny reagovat.⁸⁸ Vyzývá státy ke zhodnocení dopadů obchodních dohod, aby bylo možné zajistit, že praktické důsledky vyplývající z rámce WTO nebo bilaterálních obchodních úmluv nemají negativní vliv na toto právo. Říká, že rozvojové země jsou často tlačeny k přijetí úmluv o volném obchodu i tehdy, není-li to v zájmu obyvatel příslušného státu. CFS by jim mohl poskytnout podporu tím, že by požádal Vysoký panel expertů o přezkoumání stávajících norem upravujících globální obchod, přijatých na základě bilaterálních obchodních úmluv a pravidel WTO, a posoudil jejich dopady na potravinovou bezpečnost a právo na potraviny.

O návrhy na ustavení dohledové role OSN v oblasti globálních finančních otázek není nouze. Patří k nim například návrh Výboru OSN pro plánování rozvoje (Development Planning Committee) na vytvoření Světové finanční organizace, která by měla na starost koordinaci regulace finančních trhů.⁸⁹ V posledních několika letech se vinou finanční spekulace v zemědělství a jejího významného podílu na vypuknutí potravinové krize stala tato otázka ještě palčivější. Jak tomu často bývá, tak i zde není problém v tom, co podniknout, ale jak pro to získat politickou vůli. Stávající orientace CFS na cenovou volatilitu představuje příležitost pro řešení tohoto významného aspektu světového měnového systému z hlediska potravinové bezpečnosti a s přímým přispěním těch, kdo jsou nejméně zasaženi negativními důsledky této nestability.

Už dávno měl být rovněž posouzen vliv různých typů investic do zemědělství na potravinovou bezpečnost. Z tohoto posouzení by měla vzejít normativní pravidla určená pro nadnárodní banky zabývající se cílenými reakcemi na případy selhání potravinové bezpečnosti, jakými jsou například iniciativy L'Aquila nebo Globální program pro bezpečnost potravin a zemědělství (Global Agriculture and Food Security Programme – GAFSP), pro bilaterální zdroje financování i pro zasažené země. I když potravinová krize odhalila významné nedostatky v systému rozvoje zemědělství a strategii potravinové bezpečnosti, stále nejsou patrné významné snahy o jejich změnu. Dokument Světové banky z roku 2010 o „pokrizovém směřování“ určený pro Skupinu světové banky i nadále za priority pro oblast zemědělství a potravinové bezpečnosti označuje zvyšování produktivity v zemědělství, orientaci na exportní plodiny a světový obchod.⁹⁰

Blízký konsenzu se zdá být názor, že v kontextu investic do zemědělství by měla být prioritou podpora drobných producentů potravin.⁹¹ Jakého druhu by však tato podpora měla být je stále předmětem debat. Na předních příčkách žebříčků preferencí institucí jako Světová banka i organizací typu Nadace manželů Gatesových nebo Aliance pro zelenou revoluci v Africe (AGRA) figurují pojmy jako technologické inovace (včetně biotechnologií) či integrace a tvorba velkých průmyslově-zemědělských celků.⁹² V rámci těchto programů připadá vedoucí role většinou podnikům ze soukromého sektoru buďto přímo, nebo prostřednictvím „partnerství veřejného a soukromého sektoru - PPP“, přičemž není věnována dostatečná pozornost typům trhů, které jsou výhodné pro drobné zemědělce, ani potřebě posílení organizací sdružujících drobné zemědělce za účelem dojednání podmínek jejich participace.⁹³

⁸⁷ Viz str. 5–6 a poznámka 21. Cairnská skupina hájící liberalizovaný obchod se důrazně a konzistentně stavěla proti veškerým snahám o přesunutí debaty o zemědělských otázkách z WTO do FAO, kde by se na ně nahlíželo optikou potravinové bezpečnosti. Dosažení tohoto posunu bylo jedním z hlavních cílů hnutí za potravinovou suverenitu.

⁸⁸ Dle jeho analýzy může liberalizovaný obchod představovat překážku diverzifikaci, uzavřít země do neudržitelných rozvojových vzorců a zvýšit jejich zranitelnost v důsledku závislosti na mezinárodním obchodu. Na mikroekonomické úrovni přispívá k proměně globálního řetězce zásobování potravinami tak, že upřednostňuje nadnárodní korporace, jejichž svoboda jednání se rozšiřuje zároveň s tím, jak dochází k omezování regulačních nástrojů, které mají státy k dispozici. Kromě hospodářství má mezinárodní obchod se zemědělskými komoditami hluboké dopady na životní prostředí, lidské zdraví a výživu, což bývá v debatách o mezinárodním obchodu často přehlíženo, navzdory úzkému vztahu této problematiky k otázkám práva na potraviny. De Schutter (2008a a 2009c). Generální ředitel WTO Pascal Lamy vyjádřil nesouhlas s důrazným De Schutterovým doporučením, aby rozvojové země „v zájmu dosažení potravinové bezpečnosti omezily svou nadměrnou závislost na mezinárodním obchodu“, jeho protinávrh však nenabízí o moc více než jen výzvu, „aby všechny státy vybudovaly pevné záchranné sítě na pomoc chudým obyvatelům Země.“ Lamy (2011).

⁸⁹ European Association of Development Research and Training Institutes – EADI (2008: 6).

⁹⁰ Světová banka (2010).

⁹¹ Viz např., HLTF (2008: 9-11), Světová banka (2008: 153-157); FAO (2009: §§. 19, 25, 27); G8 (2009: §§. 3 a 12).

⁹² Jedním z nejvýznamnějších projektů podporovaných Aliancí pro zelenou revoluci v Africe je Jižní tanzanský zemědělský růstový koridor (Southern Agricultural Growth Corridor of Tanzania) realizovaný ve spolupráci s nadnárodními zemědělsko-potravinářskými společnostmi jako Unilever, Yara, Dupont, Monsanto, a Syngenta. Tento projekt je zaměřen na „poskytnutí příležitosti drobným producentům, aby se mohli vydat cestou ziskového zemědělství,“ čehož chce dosáhnout pomocí „posilování pojitek mezi drobnými zemědělci a agrobiznysem, včetně programů typu „hub and outgrower“, jež zajišťují drobným zemědělcům hospodařícím v sousedství velkých farem přístup ke zdrojům, službám, zařízením na zvyšování přidané hodnoty a trhům.“ (www.africancorridors.com).

⁹³ Někteří analytici se obávají, že příznivcům průmyslového zemědělství pod kontrolou korporací jde o využití potravinových a klimatických krizí prostřednictvím investičních programů posilujících jejich schopnost zavádět biotechnologie i v oblastech, které se jim doposud bránily, a omezit tak autonomii drobných zemědělců, a to v některých případech dokonce za podpory oficiálních programů pomoci. Tento typ strategie, který Peter Newel (2009) označuje termínem biohegemonie (odkazujícím na podporu biotechnologií v Argentíně), nyní v afrických zemích (např. Ugandě) zkoumají odborníci jako Matthew Schnurr.

Zpráva Mezinárodního panelu pro hodnocení zemědělských technologií a vědy pro rozvoj (IAASTD) na druhé straně vyzývá k podpoře agroekologického rodinného zemědělství, založeného na znalostech původních obyvatel a lokální produkci. Strategický rámec EU pro podporu potravinové bezpečnosti v rozvojových zemích vydaný v roce 2010 tento směr přijímá za svůj a zaměřuje se na „ekologicky účinnou intenzifikaci činnosti drobného zemědělství“ založeného na tradičních znalostech. Pro dosažení tohoto cíle je třeba se vyhnout technologiím, „které nejsou udržitelné či kompatibilní se schopností příslušných států regulovat a řídit rizika.“ EU kromě toho vyjadřuje svou podporu reformě CFS a zdůrazňuje, že pro sdružení farmářů je velmi podstatná možnost účastnit se rozhodovacích procesů.⁹⁴ Na opačném konci spektra se nachází program „Nová vize pro africké zemědělství“ (New Vision for African Agriculture) spuštěný v únoru 2011 během Světového ekonomického fóra v Davosu sedmnácti největšími zemědělsko-potravinářskými nadnárodními společnostmi, který se vůbec nezmiňuje o organizacích sdružujících drobné zemědělce ani o CFS.⁹⁵ Dalším vhodným příspěvkem ke Globálnímu strategickému rámci GSF by bylo jeho zřehlednění provedené pod záštitou CFS a za přispění organizací sdružujících samotné drobné producenty.⁹⁶

Dohled nad činností společností ze soukromého sektoru v oblasti potravinové bezpečnosti je náročný úkol, především vzhledem k jejich moci a aktuálnímu nedostatku regulace na globální úrovni. Na zasedání reformovaného CFS v roce 2010 soukromý sektor prakticky chyběl. Soukromý sektor je třeba k jednání přivést, je však přítom třeba dávat velký pozor na různé formy a role společností ze soukromého sektoru – počínaje nadnárodními korporacemi až po družstva patřící farmářům – a také na to, jakou roli hrají zemědělsko-potravinářské nadnárodní společnosti a finanční spekulanté při narušování potravinové bezpečnosti.⁹⁷ Významným krokem v tomto ohledu by bylo znovuvytvoření mechanismů určených k monitorování aktivity a technologií globálních korporací. V tomto ohledu má systém po ukončení činnosti Centra OSN pro nadnárodní společnosti v roce 1992 velkou mezeru.⁹⁸ Velmi užitečné by v této souvislosti mohlo být, kdyby byla z podnětu CFS vypracována studie mapující dopad nadnárodních zemědělsko-potravinářských společností na potravinovou bezpečnost.

Lepší systém globální kontroly v oblasti potravin bude nutně vyžadovat postupné vytvoření balíku vymahatelných pravidel a postupů umožňujících efektivní regulaci dopadu činnosti korporací a finančních spekulantů na potravinovou bezpečnost.⁹⁹ Je potřeba uvést do praxe výsledky práce vykonané od počátku 90. let v otázce toho, jak přimět korporace, aby internalizovaly sociální a environmentální náklady. Bylo by třeba revidovat a reformovat systém ochrany práv duševního vlastnictví v oblasti potravin a zemědělství, hlavně z hlediska jeho role při posilování koncentrace korporací a negativního vlivu na rozvoj drobného zemědělství.¹⁰⁰ Role korporací a finančních aktérů představují významnou složku několika politických otázek, které jsou v současnosti na programu CFS – správa vlastnictví půdy a přírodních zdrojů, volatilita cen a investice do zemědělství.

Globální správa v oblasti potravin se neobejde bez podpory generálního tajemníka OSN. Římské agentury by měly v tomto systémove zásadním úsilím hrát ústřední roli a měla by být překonána propast zejíci mezi Římem a New Yorkem. Vrcholná operační síla může osvědčit svou efektivitu především při koordinování přístupu a programů institucí v rámci OSN na národních úrovních. Břímě podpory koherentního přístupu leží především na vládách členských zemí OSN.

Stejně významné jako široký celosvětový dosah je i vertikální členění. CFS má za cíl naplnit princip subsidiarity tím, že vytvoří pojítka mezi inkluzivními fóry sdružujícími mnoho různých aktérů na národní, regionální a globální úrovni. Během následujících dvou let bude důležité přenést CFS i na regionální úroveň. Zásadní bude to, zda se podaří obrátit stávající směr vytváření politik shora dolů a překlenout propast mezi prohlášeními přijímanými na globální úrovni a skutečnými změnami na národní a lokální úrovni. V této otázce bylo v průběhu prvního roku existence nového CFS dosaženo jen malých pokroků, ale je pravděpodobné, že vůdčí silou zde bude občanská společnost.

Z tohoto a mnoha dalších důvodů, je třeba udržovat a posilovat její účast na řešení těchto problémů. Jedním z jejich významných vítězství během reformování CFS bylo získání práva na vytvoření vlastních mechanismů, v jejichž rámci hrají hlavní roli organizace

⁹⁴ Evropská komise (2010: §. 4.1).

⁹⁵ World Economic Forum, <http://www.weforum.org/issues/agriculture-and-food-security?fo=1>. Staženo 6. března 2011.

⁹⁶ První krok tímto směrem představuje studie realizovaná Vysokým panelem expertů, jejímž předmětem jsou investice do půdy a zemědělství, přičemž další směr budou udávat debaty a rozhodnutí přijatá na dalších zasedání CFS.

⁹⁷ K tomuto vyjasnění doposud nedošlo. V roce 2011 byla velká snaha posílit účast soukromého sektoru, jeho přítomnost se však doposud omezuje na nadnárodní korporace.

⁹⁸ ETC (2008). UNCTAD (2006).

⁹⁹ De Schutter (2009e a 2010a). Mohly by sem patřit regulace v oblasti trustů, spravedlivé konkurence, pravidla pro práva uživatelů, přísné režimy zajišťující odpovědnost těch, kdo zavádějí nové technologie (Tansey a Rajotte 2008:213), omezení důvěrnosti korporátních údajů (Lang a Heasman (2004:302), zákaz přístupu nepotravinových finančních hráčů na komoditní trhy (Ghosh 2010). Částečně by bylo možné zobecnit postupy již fungující v jiných částech systému, jakými jsou např. zásada předběžné opatrnosti zakotvená v Deklaraci z Ria a uplatněná v Cartagenském protokolu o biologické bezpečnosti, nebo zájmů třetích stran v multilaterálním systému přístupu a sdílení přínosů (multilateral system of access and benefit sharing – MLS) tvořícím součást Úmluvy o rostlinných genetických zdrojích (Undertaking on Plant Genetic Resources) (Halewood a Nnadozie 2008).

¹⁰⁰ Viz De Schutter (2008a). Debaty o dopadu korporátního potravinového řetězce viz mj. Michael (2004 a 2005), De Schutter (2009e), Van Der Ploeg (2010) a McCullough et al (2008).

zastupující ty, kdo jsou nejvíce zasaženi problémy souvisejícími s potravinovou bezpečností.¹⁰¹ Během deseti měsíců od přijetí reformy pomohly IPC a nevládní organizace, které se nejaktivněji účastnily reformního procesu, připravit dokument popisující cíle a fungování mechanismu za přispění občanské společnosti ze všech koutů světa. Výsledný návrh podpořilo fórum občanské společnosti konané ve dnech 8.-10. října 2010 v Římě a týden na to byl představen na prvním zasedání reformovaného CFS, na němž vládní delegáti ocenili kvalitu vykonané práce.¹⁰² Uvedení mechanismů do praxe bude ještě vyžadovat zdroje pro regionální implementaci a informační kampaně, na komunikaci v mnoha jazycích a také prostředky pro zajištění účasti zástupců občanské společnosti na jednání CFS. Reformní dokument CFS to uznává a zavazuje vlády členských států k řešení tohoto problému.¹⁰³ Nezbytná podpora se však dostává jen pomalu¹⁰⁴ a mnozí z členů výboru stále nechápou, jak zásadní význam má práce s organizacemi drobných farmářů z celého světa a že se v tomto ohledu nelze omezit na internetově gramotné zástupce občanské společnosti, kteří se mohou účastnit elektronických jednání.

Není však možné zakončit pojednání o lepším globálním řízení v oblasti potravin a nevěnovat přitom pozornost sociálním hnutím z celého světa a organizacím zastupujícím občanskou společnost. Nelze vůbec docenit význam role, již sehráli při boji proti nerovnoprávným systémům a destruktivním paradigmatům a také při navrhování alternativ. Na zasedání CFS v říjnu 2010 byla rozhodnutí v klíčových otázkách, jako je cenová volatilita a vlastnictví půdy, přijata z větší části díky odhodlanosti zástupců občanské společnosti. Ke konci nočních jednání na říjnovém zasedání CFS si šéf delegace, nepříliš nadšen z názorů zástupců občanské společnosti, vzal slovo a prohlásil, že nejvýznamnějším aspektem reformy se ukázala být výrazná účast ze strany občanské společnosti. „Upozorňují na naše klamání a říkají věci tak, jak jsou. Jsou tu potřeba.“ Vytrvalé intervence občanské společnosti – a v první řadě pak drobných zemědělců – budou i nadále nezbytnou složkou při budování potřebné politické vůle a zásadním příspěvkem při obohacování reformního programu o alternativní názory.

Nora McKeon

nora.mckeon@fastwebnet.it

Září 2011

¹⁰¹ Jedenáct skupin, definovaných v reformním dokumentu CFS, tvoří drobní farmáři, drobní rybáři, pastevci, bezzemci, městská chudina, zemědělství a potravinářští dělníci, ženy, mladí lidé, spotřebitelé, domorodí obyvatelé a nevládní organizace. (CFS 2009: S. 11ii.).

¹⁰² Dokument Mechanismus občanské společnosti (The Civil Society Mechanism) a zpráva o fóru občanské společnosti jsou k dispozici na webu vytvořeném jako nástroj pro práci v terénu a šíření informací v rámci občanské společnosti na celém světě; <http://cso4cfs.org>.

¹⁰³ CFS (2009, S. 50).

¹⁰⁴ Jedinými zeměmi, jež doposud přispěly na náklady související s účastí zástupců občanské společnosti na zasedání CFS, jsou Španělsko, Norsko a Německo. Na tento účel přispěl rovněž Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj (IFAD).

Literatura

Action Aid and Food First (2010). *Smallholder Solutions to Hunger, Poverty and Climate Change*.

Akyuz, Yilmaz (2010). *Why the IMF and the International Monetary System need more than Cosmetic Reform*. South Centre Research Materiál č. 32. listopad 2010.

Borras, S. a J. Franco (2010). *From Threat to Opportunity? Problems with the Idea of a 'Code of Conduct' for Land-Grabbing*. Dostupné na adrese: capacity4dev.ec.europa.eu/system/files/c4d/Yale-April-2010-Borras_Franco-CoCpaper1.pdf.

Brock, Andrea a Armin Paasch (2009). *International responses to the Food Crisis -an assessment from a right to food perspective*. FIAN.

Cépède, Michel. (1984). "The Fight Against Hunger. Its History on the International Agenda, *Food Policy*, listopad, 282-290.

Clapp, J. a Doris Fuchs (2009). *Corporate Power in Global Agrifood Governance*. MIT Press.

Clapp, J. a Marc J. Cohen, eds. (2009). *The Global Food Crisis. Governance Challenges and Opportunities*. Wilfrid Laurier University Press.

De La Torre Ugarte, Daniel and Sophia Murphy (říjen 2008). *The Global Food Crisis: Creating an Opportunity for Fairer and More Sustainable Food and Agriculture Systems Worldwide*. Heinrich Böll Stiftung.

De Schutter, Oliver (2008a). *Mission to the World Trade Organization*. A/HRC/10/5/Add.2. 4. února 2009. Ženeva, Rada pro lidská práva.

De Schutter (2008b). "Building Resilience: A Human Rights Framework for Food and Nutritional Security" A/HRC/9/23.

De Schutter (2009a). *Crisis into opportunity: reinforcing multilateralism*. Report of the Special Rapporteur on the Right to Food to the Twelfth Session of the Human Rights Council. 21. července 2009.

De Schutter (2009b). "Governing World Food Security: A New Role for the Committee on World Food Security" in Right to Food and Nutrition Watch, *Who Controls the Governance of the World Food System?*, str. 11-15.

De Schutter (2009c). *International Trade and the Right to Food*. Dialogue on Globalization. Occasional Paper č. 46/ listopad 2009. Ženeva, Friedrich Ebert Stiftung.

De Schutter (2009d). *The Right to Food and the Political Economy of Hunger*. Twenty-sixth McDougall Memorial Lecture. Zahájení 36. zasedání FAO. 18. listopadu 2009.

De Schutter (2009ee). *Agribusiness and the right to food*. Zpráva Zvláštního zpravodaje OSN pro právo na výživu na třináctém zasedání Rady pro lidská práva. 22. prosince 2009. A/HRC/13/33.

De Schutter (2009f). *Large-scale land acquisitions and leases: A set of minimum principles and measures to address the human rights challenge*. A/HRC/13/33/Add.2. 28. prosince 2009.

De Schutter (2010a). *Addressing Concentration in Food Supply Chains*. Poznámka č., prosinec 2010.

De Schutter (2010b). *Agroecology and the right to food*. Zpráva Zvláštního zpravodaje pro právo na výživu na šestnáctém zasedání Rady pro lidská práva. A/HRC/16/49/Add.1. března 2011. Ženeva, Rada pro lidská práva.

Desmarais, Annette Aurélie (2007). *La Via Campesina. Globalization and the Power of Peasants*. Canada, Fernwood Publishing and London, Pluto Press.

EADI (2008). *Global Governance for Sustainable Development: The Need for Policy Coherence and New Partnerships Major Challenges and Unresolved Issues*. Ženeva.

Edelman, Marc (2003). "Transnational Peasant and Farmer Movements and Networks" in *Global Civil Society 2003*, 185-220. London: Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science.

Esty, Daniel C. (2009). "Revitalizing Global Environmental Governance for Climate Change" in *Global Governance*, roč. 15, č. 4, říjen-prosinec. 2009, str. 427-234.

- ETC Group (2008). *Who owns nature?* www.etcgroup.org.
- ETC Group (2009a). *Who will feed us?* Komuniké č. 102. listopad 2009. www.etcgroup.org.
- ETC Group (2009b). *Who Will Govern?* Komuniké č. 103. prosinec 2009. www.etcgroup.org.
- ETC Group (2010). "Gene Giants Stockpile Patents on "Climate-ready" Crops in Bid to become "Biomasters". číslo 106. Říjen 2010. www.etcgroup.org.
- FAO (1970). *Report of the Second World Food Congress*. Řím, FAO.
- FAO (2002). *World Agriculture: towards 2015/2030*.
- FAO (2006). *Trade Reforms and Food Security. Country Case Studies and Synthesis*. Řím, FAO.
- FAO (2009). *Declaration of the World Summit on Food Security. 16-18 November 2010*. WSFS2009/2. Řím, FAO.
- FAO (2011a). *Food Price Index. 03/02/2011*. www.fao.org/worldfoodsituation/FoodPricesIndex/en.
- FAO (2011b). *Save and Grow. A policymaker's guide to the sustainable intensification of smallholder crop production*. Řím: FAO.
- Fraser, Evan D.G. and Andrew Rimas (2010). *Empires of Food. Feast, Famine and the Rise and Fall of Civilizations*. New York: Free Press.
- Garnsey, Peter (1988). *Famine and Food Shortage in the Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis*. Cambridge University Press.
- G8 (2009). *L'Aquila Joint Statement on Global Food Security*. http://www.g8italia2009.it/static/68_Allegato/LAquila_Joint_Statement_on_Global_Food_Security%5B1%5D,0.p df. Přístupné 6.března 2011.
- Global Campaign for Agrarian Reform and Land Research Action Network (2010). *Why We Oppose the Principles for Responsible Agricultural Investment (RAI)*. <http://www.viacampesina.org/en/images/stories/pdf/whyweopposerai.pdf>.
- Global Governance (2009). *A symposium: governance, climate change and the challenge for Copenhagen*. Global Governance, roč. 15, č. 4, říjen-prosinec 2009.
- Gosh, Jayati (2010). "The Unnatural Coupling: Food and Global Finance" in *Journal of Agrarian Change*, ročník 10, č.1, leden 2010, str. 72-86.
- GRAIN (2008a). "Making a killing from Hunger". *Against the grain*, duben 2008.
- GRAIN (2008b). *Seized! The 2008 Land Grab for Food and Financial Security*. Tisková konference Grain, říjen 2008. www.grain.org.
- GRAIN (2009). "Corporations are still making a killing from hunger". *Seedling*. duben 2009.
- Gustafson, Daniel J. a John Markie (2009). "A Stronger Global Architecture for Food and Agriculture: Some Lessons from FAO's History and Recent Evaluation" in Jennifer Clapp and Marc J. Cohen, eds., *The Global Food Crisis. Governance Challenges and Opportunities*. Wilfred Laurier University Press, 179-192.
- Halewood, Michael and Kent Nnadozie (2008). "Giving Priority to the Commons: The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture" in Geoff Tansey and Tasmin Rajotte, *The Future Control of Food*. Londýn, Earthscan, str. 115-140.
- High-Level Task Force on the Global Food Security Crisis (2008). *Comprehensive Framework for Action*. New York, OSN.
- Hoddinott, John a Marc J. Cohen. (2007). *Renegotiating the Food Aid Convention: Background, Context, and Issues*. Diskusní materiál IFPRI č. 00690. Únor 2007.
- International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (2009). *Agriculture at a Crossroads*. Washington, D.C.: Island Press.
- Juma, Calestous (2011). *The New Harvest. Agricultural Innovation in Africa*. Oxford, Oxford University Press.
- Journal of Agrarian Change *Symposium: the 2007-2008 World Food Crisis*. roč. 10, č. 1, leden 2010.

- Journal of Peasant Studies (2010). *Special Issue: Biofuels, Land and Agrarian Change*. roč. 37, č. 4.
- Lamy, Pascal (2011). *International Trade – A Vital Component of the Food Security Picture. Opening Address at the XIIIth Congress of the European Association of Agricultural Economists*. http://www.wto.org/english/news_e/sppl_e/sppl203_e.htm.
- Lang, Tim, David Barling and Martin Caraher (2009). *Food Policy. Integrating Health, Environment and Society*. Oxford University Press.
- Lang, Tim a Michael Heasman (2004). *Food Wars. The Global Battle for Mouths, Minds and Markets*. Earthscan.
- McCullough, Ellen B., Prabhu L. Pingali and Kostas G. Stamoulis (2008). *The Transformation of Agri-Food Systems. Globalization, Supply Chains a Smallholder Farmers*. Londýn: Earthscan a FAO.
- MacMillan, Tom (2005). *Power in the Food System: Understanding Trends and Improving Accountability*. Podkladový materiál . Rada pro potravinovou etiku. <http://www.foodethicscouncil.org/files/foodgovreport.pdf>.
- McKeon, Nora (2009a). *The United Nations and Civil Society: Legitimizing Global Governance-Whose Voice?* Londýn, Zed.
- McKeon, Nora (2009b). *Promoting Involvement of Producer Organizations (POs) in the Design and Formulation of Agricultural Investment Programmes in Africa*. Řím, FAO. Dostupné na www.europafrika.info.
- McKeon, Nora (2011a). "Now's the time to make it happen!", in Eric Holt-Giminez, ed., *Food Movements Unit!*. Oakland, Kalifornie, Food First .
- McKeon, Nora (2011b). "Including Small Farmers in Global Food Politics" in *Building Global Democracy*. www.buildingglobaldemocracy.org.
- McKeon, Nora and Carol Kalafatic (2009). *Strengthening Dialogue. UN Experience with Small Farmer Organizations and Indigenous Peoples*. New York, UN NGO Liaison Service.
- McKeon, Nora, Michael Watts a Wendy Wolford (2004). *Peasant Associations in Theory and Practice*. Civil Society and Social Movements Paper č. 8 . Ženeva, UNRISD.
- McMichael, P. (2004). "Global Food Politics" in F. Magdoff, J.B. Foster and F.H. Buttel (eds), *Hungry for Profit: The Agribusiness Threat to Farmers, Food and the Environment*. New York: Monthly Review Press, str. 125-43.
- McMichael, P. (2005). "Global Development and the Corporate Food Regime". Frederick Buttel a Philip McMichael, eds., *New Directions in the Sociology of Global Development*, 265-299. Amsterdam: Elsevier.
- Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj (2010). *Rural Poverty Report 2011*. Řím, IFAD.
- Mousseau, Frederic (2010). *The High Food Prices Challenge. A Review of Responses to Combat Hunger*. San Francisco, The Oakland Institute.
- Mulvaney, Patrick (2007). "Food sovereignty comes of age", *Food Ethics*, roč. 2, č. 3, podzim 2007.
- Nestle, Marion (2007). *Food Politics. How the Food Industry Influences Nutrition and Health*. University of California Press.
- Newell, Peter (2009). "Bio-Hegemony: The Political Economy of Agricultural Biotechnology in Argentina". *Journal of Latin American Studies*, roč. 41, č. 1, 27-57.
- Nyéleni (2007). *Nyéleni 2007. Forum for Food Sovereignty*. Dostupné na www.foei.org.
- Paarlberg, Robert (2010). *Food Politics. What everyone needs to know*. Oxford.
- Pimbert, Michel (2009). *Towards Food Sovereignty*. IIED.
- Pretty, Jules et al. (2006). 'Resource-conserving agriculture increases yields in developing countries', *Environmental Science and Technology*, 40(4) (2006): 1114–1119.
- Risse, Thomas (2004). *Transnational Governance and Legitimacy*. Berlín, Freie Universität. <http://userpage.fu-berlin.de>. Staženo 6. března 2011.

Roffe, Pedro (2008). "Bringing Minimum Global Intellectual Property Standards into Agriculture: the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) in Geoff Tansey and Tasmin Rajotte, eds, *The Future Control of Food*, str. 48-68.

Scharpf, Fritz W. (2003). *Problem-solving Effectiveness and Democratic Accountability in the EU*. Max Planck Institute for the Study of Societies Working Paper 03/1. <http://mpifg.de/pu/workpap/wp03-1.html>. Staženo 6. března 2011.

Světová banka (2007a). *World Bank Assistance to Agriculture in Sub-Saharan Africa: an IEG Review*. Washington, D.C., Světová banka.

Světová banka (2007b). *Agriculture for Development. World Development Report 2008*. Washington, D.C., Světová banka.

Světová banka (2010). *New World, New World Bank Group: Post-Crisis Directions*. Materiál připravený pro schůzi Rozvojového výboru konanou 25. dubna 2010. Washington D.C.

Tansey, Geoff and Tasmin Rajotte, eds. (2008). *The Future Control of Food. A Guide to International Negotiations and Rule on Intellectual Property, Biodiversity and Food Security*. Earthscan.

Third World Network (2006). *Globalization, Liberalization and Protectionism. Impacts on poor rural producers in developing countries*. Řím, IFAD.

UNCTAD (2006). *Tracking the trend towards market concentration: the case of the agricultural input industry*. www.unctad.org/en/docs/ditccom200516_en.pdf.

UNCTAD (2010). *Agriculture at the Crossroads: Guaranteeing Food Security in a Changing Global Climate*. UNCTAD Policy Brief č. 18. prosinec 2010. Ženeva.

UNEP (2010), *Agriculture: A Catalyst for Transitioning to a Green Economy. A UNEP Brief*. www.unep.ch/etb/publications/Agriculture/UNEP_Agriculture.pdf.

UNEP-UNCTAD Capacity-building Task Force on Trade, Environment and Development (2008). *Organic Agriculture and Food Security in Africa*. New York a Ženeva: OSN.

UK Food Group (2010). *Securing future food: towards ecological food provision*. Londýn.

Utting, Peter (2011). "Elite Business Power and Activist Responses" in Annekatrin Ellersiek, Peter Utting and Mario Pianta, *Global Justice Activism and Policy Reform in Europe*. Londýn: Routledge.

Utviklingsfondet (2010). *A Viable Food Future*. Oslo.

Úřad prezidenta Francouzské republiky (2011). *Address by the President of the French Republic. Press conference to present the presidency of the G20 and G8*. Elysejský palác – pondělí, 24. ledna 2011. www.ambafranceca.org/IMG/pdf/President_Sarkozy_24_January_2011.pdf.

Van Der Ploeg, Jan Douwe (2010). "The Food Crisis, Industrialized Farming and the Imperial Regime" in *Journal of Agrarian Change*, roč. 10, č. 1, leden 2010, str. 98-106.

Van der Stichele, Myriam a Bob Young (2009). *The Abuse of Supermarket Power in the EU Food Retail Sector*. AAI – Agribusiness Accountability Initiative.

Von Braun, Joachim (2010). "The system that oversees global agriculture and food security needs an overhaul" in *Nature* 465, 548-549 (3. června 2010).

Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost (2009). *Reform of the Committee on World Food Security. Final Version*. CFS:2009/2 Rev.2. Rome: FAO.

Výbor pro světovou potravinovou bezpečnost (2010). *Final Report on the Thirty-sixth Session. Rome, 11-14 and 16 October 2010*. CFS:2010/Final Report. Řím: FAO.

Weis, Tony (2007). *The Global Food Economy. The Battle for the Future of Farming*. Londýn: Zed.

Globální potravinová bezpečnost

Vydal: Glopolis, Praha, únor 2013

Překlad: Martin Micka

Editace: Dagmar Milerová Prášková

Grafický design: Creative heroes (www.creativeheroes.cz)

Přeloženo z anglického originálu: Global Governance for World Food Security: A Scorecard Four Years After the Eruption of the „Food Crisis“.

Publikace byla přeložena s finanční podporou Evropské unie v rámci projektu EcoFair Trade Dialogue. Obsah publikace nemusí vyjadřovat stanoviska sponzorů a nezakládá odpovědnost z jejich strany.

